

Podgorica

Split

Beograd

Sarajevo

TRAVANJ

SVIBANJ

LISTOPAD

STUDENI

SERIJA REGIONALNIH EKSPERTNIH KONFERENCIJA 2016.

JEZICI I NACIONALIZMI

KONFERENCIJA #2: SPLIT

Hotel Bellevue, Ulica bana Josipa Jelačića 2

19. SVIBNJA, 18H

PRVI DEBATNI KRUG:

"Prijeti li anarhija ako ne propisujemo kako govoriti?"

20. SVIBNJA, 18H

DRUGI DEBATNI KRUG:

"Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?"

SUOJELUJU: prof. dr. IGOR LAKIĆ, VLADIMIR ARSENIĆ, SANDRA ZLOTRG,
dr. sc. MATE KAPOVIĆ, VLADIMIR MATIJANIĆ, dr. sc. JAGODA GRANIĆ i članica radne grupe
projekta "Jezici i nacionalizmi" dr. sc. SNJEŽANA KORDIĆ **MODERIRA:** prof. dr. RANKO BUGARSKI

Projekt realiziraju:



Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education



Forum ZFD



Allianz
Kulturstiftung



Projekt su omogućili:

DRUGI DEBATNI KRUG : **Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?**

Učestvuju:

Prof. dr. Igor Lakić (CG)
Vladimir Arsenić (SR)
Sandra Zlotrg (BiH)
Dr. sc. Mate Kapović (HR)
Vladimir Matijanić (HR)
Dr. sc. Jagoda Granić (HR)

Članica Radne grupe projekta "Jezici i nacionalizmi":
Dr. sc. Snježana Kordić (HR)

Moderator:

Prof. dr. Ranko Bugarski (SR)

RANKO BUGARSKI: Ovo je zapravo nastavak naše konferencije. Zbog toga ćemo preskočiti uvodne delove o celom ovom projektu koje smo čuli juče, zato što, kažem, većina nas je to čula, a oni koji nisu mogu naknadno da se obaveste. Pa ćemo odmah preći na stvar.

Juče smo imali, dakle, jedan zanimljiv razgovor na prvu temu ovog našeg dvodnevnog skupa, a danas prelazimo na drugu temu koja glasi: „Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?“

GLAS IZ PUBLIKE: A Bosanci i Crnogorci?

RANKO BUGARSKI: To smo naknadno dodali, ali nismo stavili u naslov. Pošto se ovaj skup održava u Hrvatskoj, ovde Bosanci i Crnogorci nisu osobito aktuelni. Ali ćemo ih jednako uvažiti, uvući ćemo ih na

zadnja vrata. To je bio naš plan koji nismo nameravali da razotkrijemo odmah na samom početku, ali ste nam vi pomogli i evo sad već znate. Dakle, biće reči i o Bosancima i o Crnogorcima, odnosno o njihovim jezicima.

Ja bih dozvolio sebi sada da vas, u vidu uvoda u problematiku, pozovem da zajedno malo razmišljamo o relativnosti jezičkih granica jer pojam zajedničkog jezika ipak podrazumeva nešto od ovoga. Dakle, kad govorimo o dva jezika, gde je granica između njih u slučaju kada je to možda ipak jedan jezik s različitim varijantama, varijetetima? To je pitanje, naravno, koje nije aktuelno samo ovde. Ono je bilo aktuelno otkad postoje jezici i otkad se broje jezici, otkad lingvisti pokušavaju da izbroje jezike sveta. U tome, naravno, nisu uspeli, niti će uspeti.

Laici često veruju da je u nauci poznato koliko jezika ima, recimo, na nekom kontinentu ili u pojedinim državama i naročito koliko ih ukupno ima u svetu. To je, kažem, jedno laičko uverenje. Međutim, ja sam povremeno umeo da kažem da su lingvisti jedini ljudi koji ne znaju koliko jezika ima na svetu, pa onda laici mogu to da prime na jedan način koji nije osobito velik kompliment za lingviste: "Idite radite nešto drugo ako ne umete ni da prebrojite predmete svog interesovanja".

Međutim, zašto se svi jezici ne mogu prebrojati? Zato što se ne zna tačno šta je jedan jezik, a šta je dijalekt nekog jezika, šta je neka druga vrsta varijeteta. Osim toga, taj broj se stalno menja. Tu i tamo rađaju se, ili otkrivaju tačnije, novi jezici u nekim do tada nedovoljno istraženim delovima sveta, ali, nažalost, mnogo češći je slučaj da neki od postojećih jezika nestaju s lica zemlje, bilo tako što se njihova govorna zajednica svede postepeno na jedan vrlo mali broj govornika pa onda odlaskom poslednjeg govornika taj jezik nestaje s lica zemlje ili, što je češći slučaj, govorna zajednica prelazi na neki drugi, veći, prestižniji jezik svoje okoline. Dakle, u svakom slučaju, broj jezika je podložan stalnim promenama. A onda i pitanje identiteta, koje sam već pomenuo, kao i neki drugi razlozi čine da je vrlo teško određivati granice između jezika, što znači i prebrojavati jezike.

Čuli smo, sinoć je kolega Kapović rekao da se obično računa sa šest do sedam hiljada jezika na svetu, ali da je stvarni broj verovatno

značajno manji, pošto je često reč o različitim imenima za isti jezik. To je opet dosta komplikovana priča, o kojoj neću dalje.

Međutim, želeo bih da nekako stvorimo sebi jednu opštu sliku o čemu se ovde zapravo radi. Kada sam još predavao, držao redovne kurseve na Univerzitetu u Beogradu ili drugde iz opšte lingvistike i sociolingvistike, uvek sam se već na prvom predavanju, seminaru ili već šta, poslužio jednom dvostrukom metaforom – cigala i krpa. Naime, šta su cigle a šta su krpe, kada je reč o jezicima i o njihovom rasporedu po svetu? Jedno viđenje svetskog jezičkog ogrtača, odnosno prostiranja jezika po svetu, može se uprošćeno i slikovito, metaforički predstaviti kroz sliku cigle. Šta cigla podrazumeva? To su, naravno, cigle različite veličine i različitih, možda drugih boja i drugih kvaliteta, ali cigla je omeđena, to je jedan omeđen entitet ili kvantitet ili kako god hoćete, birajte, bilo veći, bilo manji. Kao da je Zemljina kugla ozidana ciglama različite veličine, ali bitno je da je njihov profil tu. Dakle, odeljeni entiteti koji imaju svoje granice.

Ako gledamo sad lingvističkim očima, šta to podrazumeva? Koje grane lingvistike tako gledaju na jezik? To je istovremeno podudarno u suštini s laičkim pogledom, da se zna koliko ima jezika, što znači da se zna gde su njihove granice. To je perspektiva opšte lingvistike i velikog dela teorijske lingvistike. Zašto to? Zato što je nauka o jeziku, kao i druge nauke, prisiljena da operiše apstrakcijama. Mora se prepostaviti da postoje neke granice, inače je vrlo teško opisati ono o čemu se razmišlja ili što je podložno istraživanju. Stvaraju se modeli, drugim rečima. Apstrahuje se od stvarnog - šta god to značilo - stanja stvari, stanja na terenu. To je u okviru ove metafore cigala.

A šta su sad krpe? To je čak niže, to nisu apstrakcije ili nisu apstrakcije tog reda. Šta je to? To je bliže realnosti, utoliko što zamišljamo Zemljinu koru kao jedan ogrtač sastavljen od većih i manjih krpa različite veličine, sa mnogo slojeva, sa mnogo zakrpa, sa mnogo malih ostrva unutar većih. To je perspektiva sociolingvistike i dijalektologije. Zato u svakom razgovoru o tome što je jedan jezik, šta su dva jezika, što je zajednički jezik itd, mislim da treba imati u vidu obe ove perspektive. Mislim da će one, možda ne eksplicitno, ali bar implicitno

doći do izražaja u našem razgovoru o tome šta je sad zajednički jezik, u kojim aspektima ima smisla govoriti o zajedničkom jeziku, u kojim drugim aspektima to možda nije zajednički jezik ili ga neki doživljavaju kao zajednički, a neki ne. Tu se, dakle, isprepliću razni planovi.

To je bio moj kratak uvod u ovu problematiku.

Sada, pre nego što dam reč drugim učesnicima, reći ću vam samo da su oni dobili prethodno jedan spisak od petnaestak tema ili podtema pod ovim opštim zaglavljem, prosto kao orijentaciju o čemu bi se večeras moglo razgovarati. Taj spisak nije iscrpan, nije nezamenljiv, naravno, nego je to prosto jedna orijentacija. Recimo, neka od tih pitanja - ili podtema - su sledeća. Mogu li dva naroda ili više naroda u jednoj zajednici deliti zajednički jezik? Može li svaki od njih da ima svoj komad, da tako kažem, tog jezika pa i da ga zasebno imenuje? I ako ga već zasebno imenuje, da li sad pred sobom onda imamo dva ili više jezika, samo zato što se drukčije zovu, ili se to samo jedan entitet, ista suština, različito etiketira ili imenuje?

Nama je poznato, naravno, da je zajednički jezik Hrvata i Srba i Muslimana-Bošnjaka i Crnogoraca, evo, sad već otvaram vrata pomalo, do raspada Jugoslavije zvanično tretiran kao jedan jezik koji se zvao srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, to je, naravno, bio u nauci poznat, ustaljen i najčešće korišćen termin u jednom ili u dva spomenuta oblika. Međutim, to nikad nije bilo široko prihvaćeno narodno ime. Narod je skoro uvek to zvao jednostavnije, prema sebi. Ako je hrvatski, dakle, zvao je jezik hrvatskim, ako je srpski zvao ga je srpskim. Kasnije su stupili na scenu drugi narodi pa su i oni tražili svaki svoj komad zajedničkog jezika i krstili ga prema sebi.

Znamo da je jezik, kad je nestala federacija, podelio tu sudbinu. Mogli bi se pitati, naravno, da li je to bilo neophodno. Ono prvo izgleda jeste bilo neophodno, a ovo drugo – da li je srpskohrvatski jezik nestao odjednom kao entitet zato što je nestala federacija u kojoj je on, premda pod donekle različitim imenima, bio priznat kao glavni i najveći službeni jezik? Dakle, da li je bilo neophodno da onda nestane srpskohrvatski kao da nikad nije postojao ili on možda još uvek postoji na neke druge načine i na nekim drugim planovima? Onda, kakvu su ulogu u rastakanju tog

jezika - čime je afirmisana prednost simboličke funkcije jezika nad komunikacijskom funkcijom jezika, a što je opet u vezi sa primatom politike nad lingvistikom - dakle, kakvu su ulogu u tim događajima odigrali nacionalizmi i na njima zasnovane identitetske politike novonastalih država na teritoriji koju je taj jezik obuhvatao?

Dalje, šta s pojedincima koji i dalje smatraju da je njihov maternji jezik srpskohrvatski, iako zvanično nigde više ne postoji? Da li je to još uvek legitimno osećanje, ako već ne stanovište? Može li se njima dozvoliti da kažu: "Ja govorim srpskohrvatski, ja mislim da taj jezik još uvek postoji"? Ili im se mora reći: "A ne, toga više nema u zakonima, ti moraš da govariš ili srpski ili hrvatski ili bosanski ili... šta ono beše..."

IGOR LAKIĆ: Crnogorski.

RANKO BUGARSKI: E da, crnogorski.

IGOR LAKIĆ: Čućete uskoro kako i to zvuči.

RANKO BUGARSKI: Čućemo. Evo, pretnja. Ne da se Crnogorac. Čućemo, odlično.

Ako govorimo sad o tome da li Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik, da li mislimo na Hrvate i Srbe u Hrvatskoj ili mislimo na Hrvate u Hrvatskoj, a Srbe u Srbiji, da li je isto srpski jezik u Hrvatskoj i srpski jezik u Srbiji i analogno za hrvatski? Ako nije isto, koje su posledice toga? Šta o ovom pitanju, na primer, govore podaci s poslednjeg popisa stanovništva koji su vrlo zanimljivi i koji su izazvali šok i u Hrvatskoj i u Srbiji? Naime, ispostavilo se da po tim popisima svega, grubo uzev, jedna trećina nacionalno prijavljenih Srba u Hrvatskoj kao svoj maternji jezik imenuje srpski i analogno, grubo uzev, jedna trećina nacionalno prijavljenih Hrvata u Srbiji imenuje hrvatski kao svoj maternji jezik. Znači dve trećine u oba slučaja uglavnom prijavljuju taj veći ili glavni, službeni, nacionalni jezik države u kojoj žive, a ne države s kojom se etnički ili nacionalno identifikuju. Šta, dakle, da radimo s tim podacima? Koje

zaključke možemo da izvedemo o vezi između etniciteta i maternjeg jezika? To je, recimo, jedno od tih pitanja.

Dakle, postoje li slične dileme ovoj, kada je reč o Srbima i Hrvatima u Srbiji? Možda će neko iz Srbije hteti nešto o tome da kaže. Zatim, može li se s ovim upoređivati odnos između Crnogoraca i Srba u Crnoj Gori ili između Bošnjaka, Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini? Jer u oba ova slučaja izgleda da je po sredi takođe jedan zajednički, ali sada razdruženi jezik, ako mogu tako da kažem.

Najzad, koje su neke od praktičnih posledica ovakvog stanja stvari u domenu obrazovanja? Ovo je jedna vrlo važna i osjetljiva tema o kojoj će takođe možda neko hteti da govori. Ovde mislim na manje-više prisilno razdvajanje dece u školama prema maternjem jeziku, dakle, dece različitih nacionalnosti koja idu u iste škole ali u različite razrede zato što su im maternji jezici stvarno ili navodno - a ja bih rekao pre navodno - različiti. Pa deca, recimo, iz hrvatskih porodica pohađaju nastavu na hrvatskom jeziku, deca iz srpskih porodica u istom mestu, govorim sada o lokalnu, o lokalnim prilikama, dobijaju nastavu na svom jeziku, a ta deca inače, normalno, prirodno govore isto. Dakle, ovo je veštačka segregacija, s vrlo ozbiljnim posledicama. Evo, to su neke od tema.

Ja mislim da je od mene za sada dosta.

Radićemo kao i juče. Dakle, svi koji sede za istim stolom ovde sa mnom, pozvani učesnici, dobiće po desetak minuta, najviše deset minuta, da govore o nekoj od ovih tema ili nekoj sroдnoj temi, da izlože svoja mišljenja o tome, da ih eventualno stave na diskusiju. To će biti prva runda razgovora.

U drugoj rundi ćemo mi ovde između sebe moći da dalje razgovaramo, ali ćemo tad uključivati i publiku jer ovaj razgovor je razgovor s vama, a nije stručni skup gde bismo mi razmenjivali neka svoja stručna gledišta a vi samo slušali. Prema tome, ko god od vas bude želeo da se javi za reč, da nešto pita, da komentariše, da iznese svoje mišljenje o nekom od ovih problema i situacija, dobiće priliku, ali uz moju molbu da se i vi, kao i mi ovde, pridržavate vremena. Imaćete po dva-tri minuta, ali ne duže, za svaku intervenciju. Dakle, neće doći u obzir šira izlaganja ni s vaše strane, kao ni s naše. To je to što se tiče procedure.

Sada bih dao reč prvom današnjem govorniku. To je moja uvažena koleginica i susetka s leve strane, profesorka Snježana Kordić, čija je knjiga „Jezik i nacionalizam“ zapravo, kao što sam juče rekao, poslužila kao okidač za razmišljanje o ovakovom jednom skupu s ovakovom jednom temom o jezicima i nacionalizmima.

SNJEŽANA KORDIĆ: Dobra večer svima. Ja bih se odmah osvrnula na ono što smo maloprije čuli, da lingvistika ne zna točan broj jezika na svijetu. Ja bih podsjetila da ni biologija ne zna točan broj vrsta, ni biljnih ni životinjskih. Ali to ne znači da biologija nema kriterije za utvrđivanje što je biljna vrsta i što je životinjska vrsta jer to je osnovni predmet njenog proučavanja. Dakle, kao znanost, ona mora definirati i znati te kriterije.

Tako isto i lingvistika. Njen predmet proučavanja je jezik. Prema tome, ona mora imati kriterije za to što je jezik jer inače ne bi bila znanost. Ona automatski samu sebe poništava kao znanost ako ne može svoj predmet proučavanja definirati. Znači, ona ima kriterije, sad je samo stvar u tome hoće li lingvisti uvijek i svuda te kriterije primjenjivati ili ih neće primjenjivati. To je druga tema.

Također bih isto odmah rekla, kada je spomenuta i sociolingvistika, da ono što ste vi vjerojatno već i čuli - "jedan policentrični jezik koji ima više varijanata, ovisno od država" - da je to sociolingvistička teorija, dakle, to je preko pola stoljeća u sociolingvistici, i da je, znači, baš sociolingvistika ono što je u podlozi policentričnom jeziku.

Sada bih nastavila, u stvari, s ovim našim naslovom koji je „Što ako Hrvati i Srbi imaju zajednički jezik?“. Pa strašno. Užas! Ne, mislim, pravi odgovor na ovo pitanje je: "Ako Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci imaju zajednički jezik - ništa!" Dakle, zajednički jezik ne utječe nimalo na to da su oni zasebni narodi, ne utječe nimalo na to da imaju zasebne države, ne utječe nimalo na to da svaka od tih nacija ima svoje jezične posebnosti po kojima mi prepoznajemo iz koje sredine dolazi neki govornik.

Dokaze za to imamo širom svijeta. Evo, nama najbliži primjer je Austrija. Dakle, Austrijanci imaju zajednički jezik s Nijemcima i unatoč tome su zaseban narod, unatoč tome imaju zasebnu državu i unatoč

tome imaju svoje jezične posebnosti na svim razinama i mi odmah prepoznajemo da je netko Austrijanac po njegovome govoru, a ne da je Nijemac. Na primjer, u Švicarskoj, od ukupnog broja stanovnika, samo njih 2% se izjašnjavaju kao Nijemci, a 64% stanovnika govorи njemačkim jezikom. Od ukupnog broja stanovnika, 84% se izražava kao Švicarci. Dakle, to što se tamo govore četiri međusobno nerazumljiva jezika ništa ne utječe na to da se oni deklariraju, kao što vidimo, u velikoj većini kao jedan narod, da imaju zasebnu državу, da imaju posebnosti naspram njemačkog jezika, bilo u Austriji, bilo u Njemačkoj.

Dakle, svaki takav jezik se u sociolinguistici opisuje kao policentričan jezik i policentričnost jezika također znači da svaka od tih država, odnosno svaki narod može zasebno kodificirati svoju varijantu jer su to nacionalne posebnosti, varijacije istog standardnog jezika. Policentrični jezik je standardni jezik i njegove varijante su standardne, ali su to ipak standardne varijante, a ne standardni jezici. Jer ako kažemo "standardni jezici", rekli smo da su to različiti jezici. Znači, to je, kažem, jedna poznata priča. Sada je stvar u tome hoće li je lingvisti primjenjivati ili neće. Kad bi zasebnost jezika vezana za državu značila da tako mora biti jer inače država ne može postojati, preko 70% država u svijetu ne bi postojalo. Znači, jezik je nešto što je neovisno o tome kako su ljudi podijeljeni po državama i kako su podijeljeni po narodima.

E sad, u vezi s policentričnošću, možda da tu stanem. Neću ništa više pričati o policentričnosti, može kasnije, ako bude trebalo. Samo još da kažem da je to u stvari čak i najdemokratičniji oblik standardizacije jezika jer se ne pokušava ujednačiti, nego se pušta da varijante slobodno postoje u narodima u kojima postoje.

Još nešto moram isto reći jer je spomenuta sociolinguistica. Dakle, osim što je to sociolinguistička teorija, jučer je bio spomenut vrijednosni kriterij kao sociolinguistički kriterij, po kojem onda isпада, jer laici kažu: "Ja osjećam i želim, hoću, to je moj jezik, on je različit od ovog drugog, bez obzira koliko, ne znam, lingvistica i sociolinguistica tvrdile da je to jedan policentrični jezik, ja hoću, ja osjećam da je to zaseban hrvatski jezik. Ili da je to zaseban crnogorski jezik." Što onda rade sociolinguisti? Oni to zabilježe u svojim člancima, recimo, ali to time ne postaje

sociolingvistički pogled. Zašto? Pa evo, sociolingvistika također bilježi u svojim knjigama da jedan velik broj ljudi, naroda u svijetu ima priču da njihov jezik potiče od zlatne ptice. I to je opisano u sociolingvističkim radovima, međutim, to nije postao stav sociolingvistike, znanosti o jeziku, da jezik stvarno potiče od zlatne ptice. Znači, sociolingvistika se bavi tim vrijednosnim stvarima, proučava kako kod ljudi, najčešće političkom manipulacijom u stvari, nastaju nekakvi neobični pogledi na jezik, ali to ne postaje automatski znanstveni pogled na jezik. To sam još morala reći o sociolingvistici.

Sada ću završiti, samo da skrenem pažnju u stvari da je jako bitno, da bi jako bilo lijepo kad bi se lingvisti jasno deklarirali: "Okej, imamo jedan policentrični zajednički standardni jezik sa svojim varijantama u državama i prema tome smo jedna od niza situacija poznatih u svijetu, jer ima masa takvih primjera!" To je bilo jako lijepo. Zašto? Zato što sadašnja situacija, kada se tvrdi da su to različiti jezici, ima brojne posljedice. Ja ću samo reći dvije, ali ima ih više. Jedna je ono što je Ranko već spomenuo, razdvajanje djece. Dakle, tisuće djece je razdvojeno svaki dan po nacionalnoj pripadnosti, u ime toga da navodno govore različitim jezicima. To je u Hrvatskoj u Vukovaru i u drugim mjestima, u Bosni i Hercegovini u Mostaru i u drugim mjestima, u Srbiji je u Sandžaku.

Takva podjela ide na ruku političarima koji su nacionalisti. Kao što je Nenad Veličković jedanput rekao: "Jezik je lažni izgovor da bi se kroz školski program djeci usađivali drugi sadržaji." Dakle, svatko im usađuje svoj nacionalizam. Zato im treba to. Političarima to odgovara jer dobivaju sigurne glasače, buduće pažljivo oblikovane nacionaliste. Zašto dijelimo djecu? Zašto pravimo jezični *apartheid*? Mora da postoji razlog da se ne bi znalo da je to namješteni *apartheid* jer objektivnoga razloga za njega nema. Znači, pred inozemstvom ne bi prošlo da kažu: "Želimo djecu razdvajati zbog nacionalizma." Ne bi prošlo. Ali, kad kažu: "Moramo ih razdvajati jer govore različitim jezicima", e pa to onda prolazi. Zato mislim da je svaki lingvist odgovoran za to što se radi, na primjer, s djecom, ako kaže: "To su različiti jezici". Jer on time legitimira ovo što rade političari.

Samo ču još jednu posljedicu navesti, ali ima ih još, a to je da u stvari time ljudi uvježbavaju da slijepo vjeruju, da odbace svoj razum, da odbace ono što čuju, što zdravorazumski zaključuju. Naime, u principu, mislim da je svatko u stanju vidjeti da je to isti jezik. Dovoljno je da, evo, sad poslušate nas sve kako se ovdje izredamo i sad netko treba zastupati tezu da su to različiti jezici. Mora to značiti ipak jedno "doviđenja sa zdravim razumom". E sada, ako se ljudi to trenira, onda oni na taj način uvježbavaju da prihvataju iracionalnost i da prihvataju autoritarne izjave, a postaju skloniji da i ostale stvari koje u javnom prostoru serviraju bilo političari ili neke važne medijske osobe, lakše prihvataju čak i ako one doista nisu racionalne. Znači, to uvježbavanje je također negativna posljedica svega ovoga.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Da čujemo šta o ovome ili nečemu sličnom misli fakultetski profesor iz Zagreba, Mate Kapović.

MATE KAPOVIĆ: Hvala.

Mislim da je oko ove teme, koja je uvijek dosta popularna na ovim prostorima, unatoč svim negativnim stvarima koje su se tu događale od devedesetih nadalje - dakle, o tom smo nešto i jučer pričali, o nacionalističkoj politici ili jeziku - važno ustvrditi da ta tema nije popularna samo kod nas, nego čak i u svijetu, što profesorica Kordić isto zna. A mi smo tu zapravo uspjeli s ovih prostora prodati dosta dobru priču prema vani, da je to nekakva, kao, posebna situacija, vrlo kompleksna sociolingvistički, Hrvati, Srbi, jedan jezik, više jezika, jezik-identitet itd.

Zapravo, situacija s hrvatskim, srpskim itd. uopće nije u svijetu ništa posebno. Takvih primjera jezičnih situacija u svijetu ima jako puno. Naravno, pojedinosti se razlikuju, povijest se razlikuje itd. Recimo, situacija s engleskim varijantama. Na primjer, engleski u Velikoj Britaniji i u Americi. Njemački, što je već bilo spomenuto, u Njemačkoj, u Švicarskoj i u Austriji. Francuski u Francuskoj i u Kanadi. Španjolski u Španjolskoj i Južnoj Americi itd. Dakle, to su situacije uglavnom ako ne

isključivo kao posljedice kolonijalizacije. Imate drugih situacija koje su vrlo slične pitanju jezika u Hrvatskoj, dakle hrvatskog, i jezika u Srbiji i Bosni i Crnoj Gori. Kada govorite o hrvatskom i srpskom, ako vas neki stranac pita: „Pa dobro, jel to jedan jezik ili su dva?“, najprecizniji odgovor kako bi to najlakše mogao shvatiti je da mu kažete: "Razlika vam je kao engleski u Engleskoj i engleski u Americi." Dakle, to je, čak ako gledate tako, recimo, razliku u nekim glasovima, u fonologiji, recimo, tu su čak američki engleski i britanski engleski različitiji nego prosečan hrvatski i prosečan srpski, iako, naravno, to sad opet ovisi, ima svašta i u Americi, ima svašta i u Britaniji, pa se to ne može reći tako jednostavno.

No, nije samo to situacija s evropskim jezicima. Ako gledate, recimo, službeni jezik Irana – farsi, jedan od jezika u Avganistanu – dari i službeni jezik Tadžikistana – tadžički, ista stvar. To vam je kao Bosna, Srbija, Hrvatska. Ako gledate urdski, službeni jezik Pakistana, hindski, službeni jezik Indije, ista stvar. Kod njih je čak utoliko slično što su ovi koji govore urdu u Pakistanu muslimani i pišu arapskim pismom, a ovi u Indiji su hinduisti i pišu indijskim pismom. Ili imate, recimo, situaciju Malezije i Indonezije, imate malajski i indonezijski. Potpuno ista stvar, dakle vrlo slično kao hrvatski i srpski. E, takvih primjera ima dosta.

Dakle, mi po tome zapravo uopće nismo specifični, ni jako posebni, jedino što smo, velim, na neki način uspjeli to prodati kao vrlo zanimljivu priču. Pa tako, recimo, među nama je danas jedan kolega s Berklijem u Americi koji piše doktorat o našim jezicima. Tako da se o tome dosta govori u svijetu. Dakle, to je uvijek tako. Ako imate neki udžbenik iz sociolinguistike, najvjerojatnije će to tamo biti primjer - jezična situacija u bivšoj Jugoslaviji. Stranci pišu o tome knjige, članke itd, ali, velim, zapravo nije to ništa posebno.

E sad, ako pogledate sve ove jezike koje sam nabrojao, dakle, od francuskog, španjolskog, engleskog, nas tu, pa do Tadžikistana, Malezije ili Indonezije, ako pogledate kako se oni zovu, u nekim situacijama imate to da je ljudima apsolutno svejedno, dakle, nemaju nikakvih problema s tim da Amerikanci ili Australci kažu da govore engleski ili da, recimo, Austrijanci kažu da govore njemački ili da Kanađani u Quebecu kažu da govore francuski. U drugim situacijama, pak, to može biti politički

problem. Recimo, u Indiji i Pakistanu to nije baš isto. Oni insistiraju na tome da su to dva jezika, hindi i urdu. Međutim, to ne mora značiti da su to zaista dva različita jezika, čak i ako se za njih u dvije zemlje upotrebljavaju različiti termini. Negdje je to onako, otprilike ono što je Krleža rekao, isti jezik, samo ga Hrvati zovu hrvatskim, a Srbi srpskim. Ako govorimo o tim jezicima, ako gledate čak i nekakvu lingvističku literaturu, obično će se govoriti o hindi i urdu, o malajskom, indonezijskom, o dariju, tadžičkom i perzijskom, iako se uvijek napomene, dakle, da to nisu odnosi kao što su, recimo, ne znam, odnos malajskog i tagaloga na Filipinima koji nije isti kao odnos indonezijskog i malajskog. Dakle, uvijek se napomene da su to vrlo slične varijante, da je zapravo riječ o varijantama istoga jezika, ali imaju dva naziva.

Što tu postoji? Naime, ovo što je već rečeno, da je teško reći što je jezik, što je dijalekt. Zapravo je situacija takva da je najpreciznija definicija jezika, iako to zvuči smiješno, da je jezik dijalekt koji ima vojsku i mornaricu. Dakle, kada se dijele jezici općenito, a pogotovo ako gledate, recimo, jezike u Europi i slično, uvijek se zapravo to dijeli politički, prema nekim nacionalnim granicama. To vrijedi i za ovo naše područje. Imali ste situaciju da, recimo, engleski ima puno svojih različitih varijanata i tu niko ne govorи да je to neki problem ili da sada Amerikanci hoće američki jezik itd. Međutim, indonezijski i malajski se obično nazivaju s dva imena, iako je zapravo riječ o varijantama istoga jezika. Na ovim našim prostorima imate situaciju da se do devedesete to smatralo jednim jezikom, a nakon devedesete se smatra da imamo dva, tri, pa onda čak četiri jezika. A svi znamo iz kojih razloga i tu se dobro vidi kako je to dosta proizvoljno.

Dakle, to je uvijek tako. Politika tu uvijek igra ulogu. Zašto? Zato što, kako je teško reći što je jezik a što je dijalekt - dakle, to vam je ovo s vojskom i mornaricom - onda je uvijek tako. Kada imate državu, onda se teži tome – nacija, država, nacionalna država, nacija treba imati jedan jezik, iako to, naravno, nije uopće uvijek tako i teži se tome, neki ideal bi bio da imate jednu državu u kojoj će svi biti pripadnici iste nacije i svi će imati isti jezik. Naravno, stvarnost nije tako crno-bijela, ali to je, kao, neki „ideal“.

Međutim, ako pogledate, recimo, situaciju na terenu na ovim našim južnoslavenskim prostorima, od Bugarske pa do Slovenije, vi tu zapravo imate dijalekatski kontinuum od Bugarske do Slovenije. Dakle, tu nigdje nema jezične granice. Na granici Bugarske i Makedonije s južnom Srbijom, pa onda na granici, recimo, Hrvatske u kajkavskom ili gore čakavskom, Istra sa Slovenijom, dakle, ni tu nema prirodne jezične granice. Šta nam to govori? To nam govori da su sve ove nacije koje su nastale od XIX. stoljeća, da su one zapravo, je li, umjetno skrojene, da su bile tako neke političko-društvene okolnosti zbog kojih su one nastale, međutim, da se one zapravo ne poklapaju s jezičnim granicama. I to je vrlo često tako.

Zato treba onda reći da je, kada raspravljamo o temi „Govore li Hrvati i Srbi isti jezik?“ a pod uvjetom da govorimo o standardnom jeziku, tj. ovoj standardnoj novoštokavštini, tu moguće reći: "Da, to su varijante istoga jezika." Vi na granici Srbije, Bugarske i Makedonije nemate nikakve jezične granice, isto tako ih nemate ni na granici Hrvatske i Slovenije. Ako gledate širi srpskohrvatski kao jednu celinu, zapravo je to isto jer srpskohrvatski je zapravo takođe ograničen nacionalnim državnim granicama. Jer to da su kajkavci odijeljeni od Slovenaca ili da su, recimo, Srbi u Nišu, ili još južnije, odijeljeni od Bugara i Makedonaca. Dakle, to su oni Srbi koji torlački govore, koji nemaju padeže itd, što je normalno jer su im bliži dole.

To je slučajno tako. Da je povijest bila drugačija, da su neke okolnosti bile drugačije, mogli su, recimo, ti Srbi ići s Bugarima, dio Bugara je mogao ići sa Srbima, mogli su, recimo, Slovenci biti svi u nekoj Hrvatskoj, mogli su svi kajkavci biti sa Slovincima, a Slovenija je mogla biti podijeljena na dva dijela itd. Mogli su čakavci biti zasebna država, mogle su biti posebne tri države, mogli su štokavci imati još deset država. Sve to ovisi o nekim okolnostima koje s jezikom nemaju puno veze. Dakle, tu jednostavno treba prihvatići činjenicu da se jezična situacija na terenu i državne, nacionalne granice, koje su dosta kasno uspostavljene, kao i standardni jezici, jednostavno ne poklapaju.

Što se tiče samog jezika, tu je zapravo problem s tim nazivom srpskohrvatski i hrvatskosrpski. A to je, kao što je profesor Bugarski već

dobro primetio, lingvistički termin koji je nastao u XIX. stoljeću. Riječ je, dakle, o znanstvenom terminu koji se nikad zapravo nije uvriježio u narodu. Ja sam prva četiri razreda završio u Jugoslaviji. Mi smo se isto služili hrvatskim i srpskim. Ovdje smo ga zvali hrvatski jer je to kraće, nismo mi do četvrtoog razreda ni znali za kojekakve nacije itd., niti nam je to bilo bitno, nego tako se to jednostavno zvalo. Ili su to ljudi, recimo, zvali regionalnim imenima ili etničkim imenima ili je to često bio "naški" jezik itd. Problem je tu u tome što sada kada se govori o srpskohrvatskom jeziku, to, čini mi se, politički teško može proći. Jedan od problema je, recimo, to što taj naziv ne obuhvaća Bosance i Crnogorce. Iako - a to će profesorica Kordić vjerojatno poslije primetiti - iako u lingvistici ima mnogih sličnih slučajeva. Na primer, naziv "engleski" isto ne napominje sam po sebi da njime govore i Amerikanci i Australci.

Slično je s ovim. Dakle, to je uzeto kao neki krovni termin, nije se sad pokušavalo obuhvatiti sve ljude koji tim istim jezikom govore, pa da i oni budu u nazivu. Međutim, stvar je u tome što bi, je li, Bosancima i Crnogorcima to mogao biti problem. Dakle, ne možete sad baš ljude natjerati da oni koriste naziv hrvatskosrpski i srpskohrvatski jer nisu oni od Srba i Hrvata pokupili jezik, nego zapravo i Crnogorci govore tim jezikom od sedmog stoljeća, tako da nije to ništa manje njihov jezik nego što je naš. Meni se čini da u običnom jeziku nije problem jer je to tako, nije bilo drugačije ni prije devedesete. Ljudi su oduvijek govorili hrvatski, srpski itd, ali u onom Krležinim smislu. A kao znanstveni termin, ja tu, recimo, osobno upotrebljavam naziv "književni ili standardni štokavski". Zato jer to nema veze s nikakvim etnicitetima. Dakle, štokavski, to je potpuno znanstveni termin.

Ja sam, recimo, izdao sad nedavno knjigu koja ne govori o ovim stvarima, ali gdje se, recimo, kad imate primjere iz ovih naših jezika, uvijek koristi termin "književni štokavski". I to je izašlo u Matici hrvatskoj, koja, kao što znate, nije baš nekakva progresivna lijeva izdavačka kuća i nitko nije imao nekih prigovora, iako taj "književni štokavski" zapravo znači više-manje isto što i "hrvatskosrpski". Ali "štokavski" nije termin koji izaziva. Problem sa "srpskohrvatskim" je prvo taj što su neki

izostavljeni, pa kao hoće li biti "srpski" ili "hrvatski" na prvom mjestu, dakle, to je problem zbog nacionalizma. Ja nisam nationalist, ali čini mi se da je onda tu bolje, s obzirom da se radi o znanstvenom terminu, možda uzeti ovaj skroz neutralan naziv o kojemu nitko nema što reći. Jer štokavski... to je, ovako, i sve i ništa. Štokavski, nikome to na ulici baš nešto pretjerano ne znači, tako da to je, čini mi se, možda najbolji izraz da ne uzburkava vodu, a sad pitanje toga kako ćete vi jezik zvati zapravo je političko pitanje i tu nema pravog odgovora.

Situacija je takva da čak i ako vi tvrdite da su hrvatski i srpski potpuno odvojeni jezici koji nemaju nikakve veze jedan s drugim - kao što imate ljudi koji to tvrde, pa čak i lingvista - to zapravo situaciju u stvarnosti neće promijeniti. Naime, bez obzira smatrali mi hrvatski i srpski istim jezikom koji su samo različite varijante ili potpuno različitim jezicima, ostaje činjenica da se mi normalno sporazumijevamo. Ukoliko govorimo o standardnim dijalektima, to su vrlo, vrlo slične jezične varijante i to nikad - mislim, tko zna, jednog dana, za petsto godina - ali u trenutno bliskoj budućnosti to nikad neće biti kao odnos hrvatskog i slovenskog ili, recimo, hrvatskog i mađarskog ili srpskog i rumunjskog itd. Dakle, uvijek će biti puno sličniji, bez obzira smatrali ih istim jezikom ili različitim jezicima. Znači, situaciju na terenu to ne može promijeniti, jer ne možete jezik preko noći tako radikalno izmijeniti da možemo reći da su to, ne znam, engleski i francuski.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Da sad čujemo profesorku Jagodu Granić iz Splita. Još uvek smo, dakle, u Hrvatskoj.

JAGODA GRANIĆ: Hvala. Kolega Kapović je naveo toliko primjera da mi je neke planirane primjere oduzeo. Ali, hvala mu dakako što je sve to lijepo prikazao.

Ja bih samo još navela jedan primjer, samo jedan, koji govori o jednoj drugačijoj situaciji. Naime, radi se o tome kako su raspadom Dansko-norveške unije nastala dva nacionalna jezika, dakle, jedan potpuno drugi kontekst, gdje su zapravo norveški dijalektolozi, konkretno

Aasen¹, sastavljeni novi norveški jezik na temelju seoskih dijalekata i izbjegavali riječi koje su na bilo koji način slične danskim. Znači, Aasen je norveški maksimalno udaljavao od danskoga. Ne mislim o tome šire i više govoriti. Hoću reći samo da postoje različite izvanlingvističke ili ekstralilingvističke okolnosti koje uvjetuju ponašanje stručnjaka što se tiče same standardizacije jezika u tim zemljama. Sasvim sigurno je da te okolnosti u mnogo čemu ili možda najviše utječu na određene odluke, na određene stavove, ne samo struke, nego i samih ljudi - dakle, laika, kako mi to kažemo - o jeziku.

Jučer smo govorili o tome, i uvijek to možemo ponavljati, da se svatko tko govori jezik, ovaj ili onaj, na neki način može smatrati vlasnikom toga jezika. Dakle, gotovo jedan demokratski duh vlada, jezik pripada svima, svatko može govoriti o jeziku što misli, dakle, imati svoj stav prema tom jeziku, kakav god bio da bio.

Ovdje smo jučer čuli i nešto o identitetu jezika, kada je kolega Lakić spominjao Katičića² i govorio o onom trovidnom modelu identiteta jezika, spominjući ta tri vida – genetski, tipološki i vrijednosni, koji je profesor Bugarski inače nazvao i sociolingvistički. Katičićeva knjiga je nastala 1986. godine, čini mi se. Ali, sada je to sasvim svejedno. Bitno je jedino da je knjiga napisana prije raspada Jugoslavije. Dakle, i tada je Katičić zapravo postavio pitanje kako će se sagledavati identitet nekog jezika. Tu, naime, postoje dvije struje. Prema jednoj, zapravo bi trebale postojati podudarnosti u sva tri vida da bismo mogli govoriti da je nešto jednako, odnosno da je različito ako se razlikuje samo u jednom. A on je to usporedio s vektorskim modelom, dakle, tipično matematičkim, po kojem je dovoljan jedan element razlike da kažemo da je nešto različito. Postoji, naravno, i ova druga struja koja je više lingvistička, da tako kažem, po kojoj je, znači, važno da se podudaraju genetski i tipološki vid – dok je ovo drugo ipak nešto subjektivno – da bismo mogli govoriti o jednom jeziku. I danas zaista još uvijek postoje te dvije struje. I jedna i

¹ Ivar Andreas Aasen (1813-1896), norveški književnik i filolog. Najpoznatiji kao tvorac novonorveškog jezika - *Nynorsk* - koji je nastao sredinom XIX. stoljeća na temelju starijih dijalekata.

² Radoslav Katičić (1930), hrvatski lingvist i povjesničar.

druga imaju pravo da o tome kažu ono što žele i da se prema tome ograde kako žele.

A ova treća komponenta koja je vrijednosna, koja je sociolinguistička, koja je kulturološka, zapravo daje za pravo svima onima da kažu da je nešto različito zbog toga što postoje različite kulture, tradicije pa i povijest. E sad, to su zaista različiti stavovi o kojima se može polemizirati.

No, ono o čemu sam htjela zapravo nešto više reći jeste ovaj novoštakavski. To je zapravo termin koji se i ranije koristio za hrvatski, hrvatskosrpski i srpskohrvatski, kao nekakav lingvistički naziv bez davanja imena jeziku. Dakle, to je nešto što je bilo poznato i prije.

Što se tiče jednog pitanja koje je isto Snježana bila otvorila kada je spomenula manjine, zapravo koje nas manjine sad zanimaju u ovoj našoj priči o tome imaju li Hrvati, Srbi, Bosanci, odnosno Bošnjaci - oni bi me ispravili pa bi rekli Bošnjaci - i Crnogorci, zajednički jezik. Vi znate da je Hrvatska kao samostalna država pobrojila manjine, da su Srbi, kao do jučer konstitutivni narod izgubili taj status i da su postali manjina. Što se dogodilo? Dakle, u Hrvatskoj ima dvadeset i dvije manjine. Hrvatska je potpisala, ratificirala Europsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima i to znači da je preuzeila sve odgovornosti, da tako kažem, koje proizlaze iz tog dokumenta i zapravo se događa to da svaka manjina traži ostvarenje svojih prava. Ako je netko do jučer bio konstitutivni narod a sad je postao manjina, on se naprsto ponaša kao manjina i traži da kao manjina ima pravo - recimo, djeca srpske manjine - da se obrazuje na srpskom jeziku i pismu.

Je li to praksa svugdje? Naravno da nije. Snježana je već spomenula Vukovar. Ima još škola u nekim krajevima, možda u Gorskem kotaru, to sam vidjela na televiziji u emisijama o manjinama. Međutim, sasvim sigurno u velikim gradovima toga nema. Ima srpska gimnazija u Zagrebu gdje to isto funkcioniра, nastava se odvija na srpskom jeziku, o njoj sam malo razgovarala i s profesorima i oni su mi rekli da, zapravo, pošto sam ja imala jedan veliki problem terminološke prirode jer je pretpostavka da će, recimo, studirati u Zagrebu ili negdje u Hrvatskoj i da će se pojaviti veliki problem, oni su počeli govoriti, recimo, o terminima iz

hemije, iz fizike itd. i neki su mi rekli da su se preselivši se iz Srbije u Hrvatsku sami susreli s tim problemom i da to zapravo nije nimalo jednostavna situacija.

Naime, ako izuzmem ove primjere koje sam navela, odgovor na ovo pitanje koje je postavio profesor Bugarski, imaju li Hrvati i Srbi zajednički jezik, glasi: *zavisi od toga ili ovisi o tome gdje žive*. Ako je riječ o Hrvatskoj, može li se reći da Hrvati govore hrvatski, a Srbi srpski? Teško. Osim onih situacija da se djecu ni ne pita hoće li ići u te škole jer u njihovo ime sigurno odlučuju roditelji u nekim sredinama, da bi se ispunili nekakvi uvjeti ne znam čega, a u stvari je riječ o segregaciji, u velikim gradovima zapravo svi idemo u iste škole ili svi idemo na iste fakultete i slušamo nastavu na hrvatskom jeziku. Isto je i u Srbiji, pretpostavljam, što smo vidjeli iz ovih brojčanih pokazatelja, tako da tu zapravo nema nikakve razlike. Mislim da nema nikakve razlike.

Mi smo prije dvije godine imali jedan relativno mali skup na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. "Položaj jezika Srba u Hrvatskoj". Taj skup je inicirao profesor Milorad Pupovac. Između ostalih, bili smo i profesor Bugarski i ja. I onda smo tako cijeli dan razgovarali u tome radi li se zapravo o drugom jeziku, odnosno o srpskom jeziku. Radi li se o srpskom standardu, o tome je bila riječ. Zapravo smo lako mogli zaključiti da u Hrvatskoj i Hrvati i Srbi zapravo govore hrvatskim standardom, supstandardom, hrvatskim kolokvijalnim jezikom. Ali i obrnuto. Bilo je nekoliko kolega iz Srbije na tom skupu, osim profesora Bugarskog, naravno, koji su zapravo zaključili jednu te istu stvar. Dakle, ovaj odnos – jedna trećina se izjasnila da, profesore kako ste rekli, trećina je rekla da...

RANKO BUGARSKI: Da govorim jezikom svoje prijavljene nacionalnosti.

JAGODA GRANIĆ: Da, dvije trećine, dakle, i tamo i ovamo. To je jedna potpuno prirodna situacija iz ove činjenice, dakle, da se razumijemo, da živimo u sredini u kojoj živimo i da zapravo govorimo jezikom sredine u kojoj živimo. U krajnjoj liniji, isto se to događa i na

regionalnoj razini unutar kojeg god hoćete jezika. Zapravo, ljudi, bez obzira na podrijetlo sjevera ili juga, progovaraju onim tipom idioma koji se u toj sredini, urbanoj, ruralnoj, ovoj ili onoj, u onoj regiji govori. To je zapravo jedan prirodan način integracije, asimilacija je nepopularna riječ, ali integracija, ili niti ne integracija, ako se rodite u toj sredini, bez obzira na podrijetlo roditelja ili baka i djedova, naprsto ste u toj sredini i prihvativi taj idiom. To su potpuno prirodne situacije i u tom smislu neka nacionalna podijela, da bi se mogao prepoznati, ne znam, Crnogorac, Bosanac, Bošnjak, Hrvat ili Srbin u Hrvatskoj, po tome što će upotrijebiti neki od ovih standardnih oblika, to sasvim sigurno u praksi nije prisutno, izuzev očito samo u ovim školama koje sam spomenula, gdje naprsto slušaju nastavu na tom jeziku i onda su na neki način, ružno je reći, prisiljeni, ali zapravo su u toj situaciji da oni taj idiom koriste u svakodnevnoj upotrebi.

Pitanje je, naravno, što se događa na ulici, što se događa u nekoj privatnoj komunikaciji. Na to zaista nemam odgovor.

RANKO BUGARSKI: Hvala.

Još jedan učesnik iz Splita, ovog puta izvan lingvistike, iz sveta novinarstva, poznati novinar Vladimir Matijanić. Izvolite.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Hvala. Dobra večer svima.

Dakle, ja ovdje jedini za stolom nisam lingvist, nego sam, kako sam već rekao, korisnik jezika, zbog toga što dvadeset godina živim od toga. Ova rasprava mi se zapravo sada čini kao da mi ovdje sedimo i razgovaramo izlazi li Sunce na istoku. Jer, mi smo dva dana ovdje, ljudi koji su iz tri-četiri države, i odlično se razumijemo, ne treba nam prevodilac niti prevoditelj. Ja razumijem čovjeka iz Crne Gore, premda nikad nisam uzeo niti jedan sat crnogorskog jezika i nikad nisam bio niti minute, na svoju sramotu, u Crnoj Gori, recimo, tako da mi, zapravo, s jedne strane to izgleda kao rasprava o nečemu nepostojećem, a s druge strane, nažalost, mi danas razgovaramo o posljedicama jedne od nacionalističkih deluzija koje su stvarane od devedesetih godina.

Mi, dakle, živimo u državi koja je prevodila i titlovala srpske filmove. To se događalo ovdje. Mi danas imamo sudske tumače za srpski jezik. Dakle, to jest posljedica toga što se događalo, i najlakše bi bilo da ja kažem da je to posljedica zločeste nacionalističke politike koja je injektirala to pogubno sjeme nacionalizma u jezik i zatrovala sve skupa. Međutim, meni se čini, možda bi ljudi koji su ovdje za stolom bili puno kompetentniji da govore o tome, da je tu neizbjegna odgovornost samih ljudi iz znanosti.

Kod nas postoji nešto šta bi se moglo zvati deklarativna meritokracija. To mi se čini naročito prisutno kod jezikoslovaca i historičara. Uvijek možete naći čovjeka koji će opravdati najapsurdniji nacionalistički stav. Ubacite žeton kao u džuboks, pritisnete jednog Stjepana Babića³ i on vam kaže da su to dva potpuno različita jezika. Ubacite žeton, pritisnete jednog Josipa Jurčevića⁴ i on vam, recimo, kaže, ne znam, da je Jasenovac bio scena za opere u Lisinskom.

Tako da mi se čini zapravo da, osim što se ovdje govorilo o tom aspektu politike koja jest kontaminirala cijeli taj prostor i cijeli taj nacionalistički sistem, koji zapravo ima totalitarne aspiracije ovladat svim aspektima života, tako naravno i jezikom, prije svega jezikom, u cilju stvaranja konstrukta o Hrvatima koji trinaest stoljeća ništa drugo nisu radili, nego su sanjali svoju malu histeričnu državu koja će otvarati logore, gledati Jakova Sedlara⁵, navijati za Joea Šimunića⁶ itd. Dakle, kad ste stvorili takvu konstrukciju, onda vi morate stvarati nekakav jezik koji se, kao, razlikuje od srpskog.

Jučer smo govorili o tom preskriptivizmu, o tome kako se stvarao mit jezika, kako su izmišljane riječi itd., da sada to ne ponavljamo, međutim, mi smo danas zaista dovedeni u priliku, i ljudi koji su iz struke a ovdje su se okupili rijetko časni ljudi, ako smijem laički primjetit, i mi

³ Stjepan Babić (1925.), hrvatski jezikoslovac i akademik.

⁴ Josip Jurčević (1951.), hrvatski povjesničar, znanstveni suradnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar i profesor na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

⁵ Jakov Sedlar (1951.), hrvatski filmski redatelj.

⁶ Josip "Joe" Šimunić (1978.), bivši hrvatski nogometni reprezentativac, bivši igrač zagrebačkog Dinama, igrao na poziciji braniča. Poznat po ekstremno nacionalističkim stavovima.

koji koristimo taj jezik, da raspravljamo zaista izlazi li Sunce još uvijek na tom omraženom istoku ili možda ovdje kod nas u Hrvatskoj izlazi na jugu, a zalazi na zapadu.

Knjiga profesorice Kordić je otvorila tu priču o policentričnom jeziku. Nju su napadali ljudi po društvenim mrežama, u medijima, slabo opismenjeni ljudi koji ne vladaju osnovnim pravilima tog jezika, ali oni, kao, "znaju" da ona nije u pravu. Slična je, recimo, bila pozicija profesora Škiljana⁷, koji je umro čini mi se 2007. godine, koji je kroz devedesete uredno davao intervjuje u kojima je govorio da Sunce izlazi na istoku. Ali samo u Feralu, Arkzine-u i medijskim projektima koji su nastali, dakle, ne zahvaljujući vladajućoj ideologiji, nego usprkos nje.

Ono što je zanimljivo, što su spomenuli prethodni govornici, a čini mi se da bi bilo zgodno možda da oni kasnije to malo objasne jer je ipak stručno pitanje, to su ovi kriterijumi razlikovanja jezika, odnosno kriterijumi prepoznavanja po čemu se neki jezik može smatrati zasebnim entitetom. Postoje genetski, tipološki i vrijednosni kriterij, je li tako? I samo taj vrijednosni je subjektivan kriterij. Dakle, to je osjećaj jezične zajednice, kako mi definiramo naš jezik. Ova dva su objektivna, ona su znanstveno utvrđiva. Dakle, genetski, to su u stvari indoevropski jezici. Onda idete tipološki, po strukturi, to su manje-više po strukturi isti jezici. Dakle, ostaje nam samo taj vrijednosni kriterij, jedini kriterij na koji može utjecati politika i isključivo po tom kriteriju mi govorimo o dva, tri, četiri ili pet različitih jezika.

Ovdje bih samo ispravio prethodne govornike koji su rekli da se naziv srpskohrvatski nije udomaćio u narodu. Ja sam se školovao u Bosni i Hercegovini i taj naziv je tamo zaista bio udomaćen. Dakle, nije postojala prisila Udbe, da vam netko nasloni pištolj na glavu i kaže da morate govoriti srpskohrvatski, mi smo taj jezik nazivali srpskohrvatskim i to što smo mi tada učili u školi je zapravo neki oblik mješavine ovoga što se danas naziva i hrvatskim i srpskim i bosanskim, a malo izlazi iz okvira svega toga što se uči.

⁷ Dubravko Škiljan (1949. - 2007.), hrvatski lingvist i autor brojnih znanstvenih djela. Uže područje bila mu je klasična filologija i semiologija.

Dakle, meni je zapravo najzanimljiviji taj fenomen znanstvenog oportunizma i znanstvenog pristajanja na tvrdnju da Sunce zaista ne izlazi na istoku.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Da čujemo sada za promenu nekoga iz Srbije. To je Vladimir Arsenić, književni kritičar iz Zrenjanina.

VLADIMIR ARSENIĆ: Pišem mahom za beogradske, ali i zagrebačke portale, više ne pišem za novine, pošto je književna kritika manje-više proterana odатle, ali živim u Zrenjaninu i govorim, je li, kao što ste verovatno i čuli, ili barem oni koji umeju da razlikuju, tzv. "lalinski" ili "prečanski", tj. prečansku varijantu standardnog srpskohrvatskog, hrvatskosrpskog, naškog ili BHSC jezika. Malo otežem.

Složio bih se, naravno, s Vladimirom Matijanićem. Mi smo svi ovde, kako je on rekao, časni ljudi i nema potrebe da se svadamo oko toga da li je ovo jedan jezik. Moje mišljenje je da je ovde svakako u pitanju jedan jezik, to meni mnogo godi, mnogo mi olakšava poziciju kao nekom ko se bavi književnom kritikom jer ja mogu na isti način da pišem i o srpskoj i o hrvatskoj i o bosanskoj i o crnogorskoj književnosti, sve vreme je, naravno, ne nazivajući ni bosanska, ni srpska, ni hrvatska, ni crnogorska, nego postjugoslovenska, koristeći termin koji je prvi, koliko ja znam, upotrebio Boris Postnikov⁸, i time olakšao posao svima nama koji se bavimo tzv. regionalnom, odnosno postjugoslovenskom književnošću.

E sad, ja sam u stvari htEO da vam postavim pitanje, jer meni to nije jasno, a reći ĆU i zašto, naša praksa je prosto pokazala, u vezi s tim terminom "BHSC jezik". Naime, književni časopis koji ja uređujem, a zove se „Ulaznica“, i ne samo mi, nego i npr. književni konkurs „Karver“ u Podgorici i književni konkurs „Lapis Histriae“, koji se dešava u Umagu, i književni konkurs FEKP, festivala kratke priče - svi mi propisujemo

⁸ Boris Postnikov (1979.), glavni urednik zagrebačkog dvotjednika "Zarez" i stalni suradnik tjednika srpske manjine u Hrvatskoj "Novosti" dok političke komentare, eseje, književne i druge kritike objavljuje i u brojnim drugim regionalnim medijima.

natječaj ili konkurs za kratku priču s prostora postjugoslovenske književnosti i uvek stavimo da priču treba poslati na jeziku koji se zove BHSC. I sada, kad mi to napišemo, objavimo taj naš mali oglas, onda redovno imamo jedno dvadeset poziva telefonom koji vas pitaju: "A šta je to? Koji je to jezik BHSC? Je li to srpski jezik?" Kažem: "Jeste." "Je li to i hrvatski jezik?" Kažem: "Jeste, to je i hrvatski jezik, to je i crnogorski jezik, to je i bosanski jezik." Dakle, pitanje je: da li je taj termin ispravan? Naime, šta se dešava? Do devedesete godine katedre za književnost se nisu zvale "Srpska književnost s jezikom" ili ne znam kako, "Hrvatska književnost s jezikom", nego su se zvale "Jugoslovenska književnost". I svi su bili jugoslavisti kada bi završili te katedre za književnost. A onda se dešava da se i one menjaju. Dakle, više nije jugoslovenska književnost, nego je sad srpska književnost, bar u Beogradu, je li. Znači, problem je i sa tim.

Još jedna stvar: na univerzitetima u inostranstvu - ovo znam sasvim izvesno - u Poljskoj, na primer, dešava se da svaki jezik od sada dobija svoju katedru. Dakle, više nije katedra za, ne znam, srpskohrvatski jezik.

JAGODA GRANIĆ: Samo dva – srivistika i kroatistika. Nema bosanistike, nema montenegristske.

VLADIMIR ARSENIĆ: Ja sam čuo da u Poljskoj postoji i katedra za bosanski.

JAGODA GRANIĆ: Ne postoji. Ja sam bila tamo prije mjesec dana. Srbistica i kroatistica.

GLAS IZ PUBLIKE: Jasna je poanta. Nebitno je li se razdvojila na srpski i hrvatski ili na srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski. Razdvojila se.

VLADIMIR ARSENIĆ: Prosto da. U suštini, nije bitno na koliko delova, razdvojila se pa se i ti jezici sad izučavaju kao zasebni. Onda, da li

je moguće da će se u daljoj perspektivi, kao što je gospodin Kapović rekao iako je on pominjao period od petsto godina, i ti jezici na kraju razdvojiti. Meni se čini da je to teško.

Još samo jednu stvar sam htio da kažem. Dakle, nedavno sam razgovarao s Andrejom Nikolaidisom. On me je u jednom razgovoru pitao kako se zove jezik kojim mi govorimo. I ja sam tad pomislio kako mi se kad odem u inostranstvo i krenem da pričam s nekim na engleskom pa oboje shvatimo da smo s ovih postjugoslovenskih prostora često desi da onda taj neko kaže: "Je l' možemo da okrenemo na naški?" Onda sam ja Andreju htio da kažem da je u stvari jezik kojim ja govorim "naš jezik". Ali, ako postoji "naš jezik", onda postoji i neki "njihov jezik". Šta je sad s tim ljudima koji odbijaju da govore "naš jezik", koji će da kažu: "Neću da govorim naš jezik, hoću da govorim hrvatski jezik"? Šta je s ljudima, s mojim sunarodnicima Srbima, koji će da kažu: "Ja neću da govorim naš jezik, hoću da govorim srpski jezik"? Da li ja delim taj isti jezik i s tim ljudima? Ovo naravno nije lingvističko i teorijsko pitanje, pošto je ono vrlo jasno, nego je pitanje ljudske odluke i gađenja prema onim ljudima s kojima deliš isti jezik, a koji su uradili nešto što je sasvim nepristojno, da ne kažem – koji su učinili zločin. Kako se onda u tim situacijama postaviti? Da li ja mogu da kažem: "Ja ne želim da govorim njihov jezik?"

RANKO BUGARSKI: Da čujemo sada jedno mišljenje i glas, ocenu, bilo šta, iz Bosne i Hercegovine.

Sandra Zlotrg, izvolite.

SANDRA ZLOTRG: Ja bih malo okrenula ovo naslovno pitanje.

Kad bi hrvatski i srpski bili isto što i bosanski, da sanjamo bolji svijet, ne bi se u Hrvatskoj prevodilo s bosanskog i ne bi se takvo prilagođavanje više plaćalo od prijevoda s engleskog.

Ne bi se u bosanskohercegovačkim institucijama svaki papir pisao, objavljivao i štampao u tri varijante.

Ne bi u Hrvatskoj i Srbiji postajali sudski tumači za bosanski. Paradoks je da sudskih tumača u Bosni i Hercegovini nema, tako da dokument koji želite da predate u Hrvatskoj ili u Srbiji morate prevesti u

Hrvatskoj ili u Srbiji, iako u Bosni i Hercegovini ima ljudi koji bi to znali prevesti, pod navodima.

Ne bi niko ni u šali tražio prevodioca za svoj jezik na sudu za prekršaje. *EU acquis*⁹ bi se preveo jednom za sve zemlje.

Ne bi postojale odvojene katedre za hrvatski, odnosno srpski u Poljskoj i drugde u svijetu.

Ne bi postojale odvojene dopunske škole za djecu pripadnike BiH i dijaspore.

Ne bi više nijedan moj učenik koji završi jedan nivo u Sarajevu, drugi u Novom Sadu, u Splitu bio vraćen na prvi nivo jer ne govori standardnim hrvatskim jezikom.

Ne bi u Federaciji na tablama pored puta bili zacrnjivani čirilični natpisi, niti bi u Republici Srpskoj bili farbani latinični.

Ne bi postojale dvije škole pod jednim krovom.

Ne bi nastavnice hrvatskog jezika u katoličkom školskom centru u Sarajevu, Zenici, Banjaluci djeci koja se ne izjašnjavaju kao Hrvati i katolici, jer jako puno takve djece ide u katolički školski centar, ispravljale radove po hrvatskom standardu.

Ne bi se zloupotrebljavala Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima za zaštitu srpskog jezika u Hrvatskoj, bosanskog u Crnoj Gori itd, na uštrb, recimo, romske djece koja ne uče romski jezik u školi i na uštrb svih drugih manjina.

Ne bi nikome na um palo da tituluje srpske filmove na hrvatski, niti bi kome palo na pamet da „Ježevu kućicu“ prilagođava hrvatskom standardu. Ako u udžbenicima maternjeg, dakle, hrvatskog jezika, istog tog katoličkog školskog centra, ima neki odlomak Ive Andrića, recimo, on se prepričava, da se ne bi koristili srbizmi. Također se ekavica ijekavizira. Hrvatski bi lingvisti koristili srpske izvore i citirali bosanske lingviste, srpski hrvatske itd.

Ne bi bilo potrebe braniti bosanski jezik, da to nije bošnjački jezik, niti opravdavati ili izmišljati crnogorski.

⁹ *EU acquis* predstavlja zbir zakonskih propisa, zakonskih akata i sudskeih odluka koji čine korpus prava Zakonodavstva Evropske unije.

Ne bi više niko pričao o njegovanju svoga jezika, o duhovima jezika i o jezičkom identitetu, o neraskidivoj vezi teritorije, krvi i jezika.

Ne bi se njegovala svoja tradicija, nego bi se radilo na tome da svi živimo bolje.

RANKO BUGARSKI: Hvala lepo.

Još da čujemo profesora Igora Lakića iz Podgorice.

IGOR LAKIĆ: Evo sad došao red i na crnogorski.

Ja ne znam koliko je sinoć vas ođe bilo. Možda će neke stvari sad ponovit, nešto što sam sinoć pominja' i priča'...

RANKO BUGARSKI: Dajte prevodioca, molim vas!

IGOR LAKIĆ: ... ali isto mogu nešto od toga, nema veze, možda je neko nešto propuštilo da čuje.

E ovako nekako zvuči čisti podgorički.

RANKO BUGARSKI: A sad da čujemo nikšićki.

IGOR LAKIĆ: Nikšićki mi malo teže prijanja. Znam ga samo pasivno. Mislim, uostalom, da je podgorički Dalmatincima bliži, lakše će ga ljudi ovdje razumjeti nego možda neki dijelovi Crne Gore. U Nikšiću, koji je svega pedeset kilometara od Podgorice, govore vrlo slično Hercegovcima, isto kao što Bokelji govore jako slično Dalmatincima. I to je sasvim normalno.

Hajde da se vratim na ovo naše pitanje. Hrvatski, srpski, bosanski, crnogorski - da li je sve to jedan jezik ili su to četiri jezika? Ja mislim da će svaki ozbiljan lingvista reći da je to jedan jezik. Ako neki lingvista kaže da su to četiri jezika, loš je. Mislim da bi možda trebalo da mu oduzmemo diplomu koju je stekao. Znači, mi možemo da govorimo o četiri varijante jednog jezika, jednog, čuli smo, policentričnog jezika, i imamo četiri naziva jednog istog jezika, da kažemo možda da su to četiri politička jezika i, da, definitivno je politika dovela do toga da dobijemo te nazive. A

čuli smo sinoć da imamo i više od četiri standarda, znači, više standarda nego naziva jezika, tako da sve to dodatno komplikuje situaciju.

Evo, sinoć sam ja pominjao a danas je, evo, i Jagoda govorila o raznim aspektima identiteta jezika o čemu su govorili i Katičić i profesor Bugarski. Dakle, riječ je o tom tipološkom i strukturalnom aspektu jezika, koji je uskolingvistički i gdje posmatramo jezik sa sintaksičkog, morfološkog, fonološkog stanovišta. Te razlike između ove četiri varijante su toliko male da nikako ne možemo govoriti o različitim jezicima. Često me pojedinci pitaju u Savjetu Evrope, pošto smo profesor Bugarski i ja upravo u ovom komitetu za regionalne i manjinske jezike Savjeta Evrope: "Koliko se vi međusobno razumijete? Koliki je procenat razumljivosti?" Kad ja kažem: "Sto posto!", onda oni kažu: "Ali, kako, pa četiri naziva?" "Pa tako vam je to. Jeden jezik je dobio četiri naziva i to vam je to." Ali, neki ljudi to teško mogu da shvate.

Isto tako, što se tiče porijekla, tu su stvari jasne. To je taj uskolingvistički aspekt koji nas navodi na zaključak da svi govorimo jednim jezikom. Onaj treći aspekt, vrijednosni ili sociolingvistički, jeste aspekt koji je doveo do četiri različita naziva. Mi možemo da kažemo: "U redu, svako ima pravo da jezik nazove svojim imenom", a u suštini ne možemo kao lingvisti tvrditi da su to različiti jezici. Jednostavno, ako zauzmete neki naučni stav prema tome, to je u potpunosti jasno.

Sad se prisjećam riječi Ive Pranjkovića¹⁰ na jednoj konferenciji od prije nekoliko godina ovdje u Splitu gdje je on upravo govorio o srpskom i hrvatskom jeziku i gdje je rekao da su srpski i hrvatski jezik u stvari isti jezici koji se razlikuju samo u toj simboličkoj ravni, dakle, u ovom vrijednosnom dijelu, ali da to nikako nijesu različiti jezici. Za koga bi bili različiti jezici? Bili bi možda različiti jezici, eto, za pravnike, koji to gledaju onako striktno po nazivu jezika i vrlo vjerovatno za većinu političara, jer su upravo političari ti koji koriste i zloupotrebljavaju jezik u nacionalističke svrhe. Jer, čim dođe do političkog osamostaljenja neke države, naravno, tu se pokreće pitanje nacionalnosti, identiteta, a

¹⁰ Ivo Pranjković (1947.), hrvatski lingvist i filolog širokog spektra interesovanja, član Upravnog vijeća Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje.

identitet nikako ne ide bez crkve i bez jezika. Onda sve to ide u jednu gomilu i zaista se zloupotrebljava. U velikoj mjeri jezik jeste instrumentalizovan od strane nacionalizma. Jednostavno, država se stvara ako ima jednu naciju koja ima svoj sopstveni jezik, koja ima svoju crkvu itd. Naravno da to i te kako utiče na sam jezik jer mnogi ljudi - radio sam neka istraživanja u Crnoj Gori - kažu: "Mi smo se izjašnjavali, kada je u pitanju jezik, često prema onome što piše u ustavu, a ne prema onome što mi stvarno mislimo".

Ali, nije to uvijek tako.

Recimo, 2003. godine na popisu u Crnoj Gori nije bilo nikakve priče o jeziku, niko nije vodio nikakvu kampanju o jeziku, bilo je nekakvih natpisa tu i tamo, ali u suštini to pitanje se uopšte nije postavljalo. Tada se, recimo, 21,7% ljudi već izjasnilo da govori crnogorskim jezikom, a u to vrijeme je srpskim jezikom govorilo 63,5%. To je bilo 2003. godine. A 2011. godine imamo potpuno drugačiju situaciju. Znači, crnogorski jezik je porastao na 37%, znači, sa 21% na 37%, a srpski je pao sa 63% na 42%, blizu 43%. To je tendencija koja se nastavlja. Znači, u svakom slučaju uticaj politike je definitivno tu veliki. Međutim, ako gledate realnu situaciju, u okviru jedne države - to je bilo jedno od pitanja - mi govorimo otprilike jednom varijantom, jednim standardom. Dakle, neko ko u Crnoj Gori sebe smatra Srbinom ne govori srpskim jezikom koji je standard u Srbiji. On govori istim jezikom kojim ja govorim. Moj najbolji prijatelj s kojim sam zajedno od prvog razreda osnovne škole sebe smatra Srbinom i govori srpskim jezikom. Ja kažem da govorim crnogorskim jezikom. Naš jezik je potpuno isti, nema nikakve razlike. Mi smo odrasli u istom dijelu grada, išli u istu školu, uvijek smo govorili isto.

Međutim, ono što je karakteristično, to su rezultati toga popisa koji govore o tome kako pripadnici različitih naroda vide svoj maternji jezik. Recimo, Crnogorci su se izjasnili da 53,6% njih govori crnogorski jezik, 44,9% srpski, oko 1% bosanski i oko 0,5% hrvatski. Kod Bošnjaka je ovakva situacija. Bošnjaci 42,8% govore bosanski, 35,7% govore crnogorski, a 21,4% srpski. Još mi je interesantniji ovaj podatak kod Hrvata u Crnoj Gori – 50% govori hrvatski, a 50% govori crnogorski. Tako

da, situacija nije nimalo laka. Znači, jedino su se svi Srbi izjasnili da govore srpski. I, naravno, svi Albanci da govore albanski.

Jedan podatak sam sinoć pominjao pa evo da ga ponovo pomenem. Ono što je ohrabrujuće jeste činjenica da je jedno istraživanje među srednjoškolskom populacijom i studentima pokazalo da otprilike oko 65% Crnogoraca i Srba i čak 71% Bošnjaka smatra da jezik kojim govore vide ne kao izraz svog nacionalnog identiteta nego kao sredstvo komunikacije. Dobro je što imamo takav jedan trend među mladim ljudima. Kod Hrvata je to 50%, kod Albanaca 33%, ali to pripisujem više činjenici da su to izrazite manjine u Crnoj Gori, ima jako malo Hrvata, jako malo Albanaca, onda je nekako razumljivo da među njima postoji veća težnja da sačuvaju svoj jezik kao sredstvo nacionalnog identiteta.

Još davno, negdje početkom dvijehiljaditih godina, bila je velika polemika oko naziva nastavnog predmeta u školama. Onda su se vlasti odlučile za jednu odluku koja je izazvala još veću konfuziju. Rekli su: "Ajmo ovako. Neka naziv jezika u školi bude maternji jezik a da onda stavimo crticu pa će svako reći da li je to hrvatski ili srpski ili crnogorski", što je onda izazvalo veliku buru kod političara. Na kraju su oni rekli političarima: "Ajde, vi se onda dogovorite šta hoćete." I tako smo dobili naziv s četiri jezika. Znači, naziv u školi je danas "crnogorski – srpski, bosanski i hrvatski". Tako glasi zvanični naziv jezika u školi, što u suštini sad zadovoljava sve, svi su srećni, svi su zadovoljni i odlično, a s druge strane upravo to ide u prilog o onome što sam govorio na početku – mi govorimo jedan jezik. On se, nažalost, više ne zove srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, ali, eto, imamo ta četiri objedinjena naziva koja su prisutna u nastavnom planu.

Nešto je drugačije stanje na fakultetu. Kod nas na filološkom fakultetu imamo dvije katedre, odnosno dva studijska programa koji su zovu ovako – "Crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti" i "Srpski jezik i južnoslovenske književnosti", s tim što u okviru ova dva studijska programa posetoje i posebni predmeti "Hrvatski jezik" i "Bosanski jezik".

Možda smo mi u Crnoj Gori, onako, najviše prepostavili kako će se stvari odvijati, odnosno prihvatili smo i zvanično sva četiri naziva kroz obrazovni sistem. A to je politički korektno, da.

RANKO BUGARSKI: U ovom trenutku ja ću da zloupotrebim malo funkciju moderatora jer sam bio upozoren da treba malo češće i moj glasić da se čuje, moj baršunasti bariton, kako su svojevremeno devojke govorile, u ona davna vremena kad smo svi bili zajedno. I mladi i lepi.

Hoću da kažem, prisećam se sad, slušajući ovo, kako su neke druge stvari, kada je reč o razlikovanju ovih jezika, izgledale pre dvadeset godina, u svetu raskoraka između formalnog, zvaničnog imenovanja jezika i subjektivnog osećanja govornika. Mislim na leta 1995. godine kada sam u Lajdenu učestvovao na godišnjem skupu Evropskog lingvističkog društva, gde je bilo prijavljenih referenata iz svih tada već bivših jugoslovenskih ili postjugoslovenskih zemalja i pogledao sam u programu nazine jezika u pojedinim prijavljenim referatima. Tu je bilo, u naslovima ljudi s ovih prostora, "to i to u srpskom jeziku", "to i to u hrvatskom jeziku" ali i "to i to u srpskohrvatskom jeziku".

Bio je jedan referat 1995. godine čiji je naslov glasio „*Object Raising in Bosnian*“ što me je osuknulo - "Podizanje objekta u bosanskom". To je prvi put da sam video u jednom materijalu s internacionalnog lingvističkog skupa da se pojavljuje bosanski jezik. Tada je tek bosanski nekako počinjao da se javlja i na međunarodnoj sceni, i to akademskoj, ne govorim o političkoj. To me je malo začudilo. Kako da kažem, prva reakcija bila je: "Šta je to naročito specifično za bosanski jezik?" Ja bih očekivao da se objekt isto tako srećno podiže i u srpskom i u hrvatskom i u srpskohrvatskom. Ono kada sam rekao da je bilo referata s reči „srpskohrvatski“, to je, naravno, bio moj referat. *For your information.* I dobro, prošao je i taj podignuti objekt u bosanskom. Vas još nije bilo, nije bilo crnogorskog, vi ste tek kasnije došli u referatima na naučnim skupovima.

IGOR LAKIĆ: Mi smo posljednji. Sedmi.

RANKO BUGARSKI: Tako je. Tada vas nije bilo. Nema vas nešto mnogo ni sad, ali hajde. Biće bolje.

Međutim, drugi deo poente ovoga svega je sledeći: pošto smo svi podneli svoje referate i odslušali druge, grupa nas postjugoslovena posle rada ode na pivo. I, naravno, spontano, automatski, bez ikakvog razmišljanja svi progovorimo jezikom koji svi očigledno doživljavamo kao svoj jezik, svoj zajednički maternji jezik, dakle, onaj koji je zvanično bio na programu pod četiri imena, a naravno, to je jezik svih nas, srpskohrvatski ili pak hrvatskosrpski. Dakle, to je išlo postepeno. Naravno, drukčije nije mogao ni da se odvija taj proces podele nečega što je bila jedna celina, podele spolja nametnute, a ne u skladu s unutrašnjim zakonitostima, na četiri celine. I ta podela - formalna, ponavljam - bila je u očiglednom sukobu s onim što su govornici doživljavali. Danas je, posle dvadeset godina, situacija verovatno nešto drukčija. Pretpostavljam da za jedan deo tih govornika, ili njihovih naslednika ili šta hoćete, ti jezici možda nisu samo formalnost, da nisu tek zvanično, administrativno različiti, nego da su različiti i u njima samima na neki način. Pretpostavljam, nisam siguran. Ovoga sam se setio slušajući vas. To je kraj moje zloupotrebe.

PITANJE IZ PUBLIKE #1: Imam samo komentar na formu. Ludog li svijeta. Hrvati imaju „kruh“ i „uhljebe“ dok Srbi imaju „hleb“ a idu „trbuhom za kruhom“.

RANKO BUGARSKI: Analogno, ako smem, Hrvati imaju „dom“, Srbi imaju „kuću“. Ali zato Hrvati imaju „kućanicu“, a Srbi „domaćicu“.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ja će isto biti jako, jako kratka. Rečeno je: svaki ozbiljan lingvist će priznati da je to jedan jezik. Međutim, ja mislim da je strašno bitno što će svaki lingvist javno reći i javno napisati. Tu garantiram da ja ne mogu naći te ozbiljne lingviste iz Hrvatske ili Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine koji će javno reći, javno napisati: "To je jedan standardni jezik". Nema ih. Isto, kada lingvisti kažu javno: "Ti jezici" - molim lijepo, rekli su – to su jezici. To je množina, dakle, jezika.

Kad lingvisti isto kažu: "Politički jezici", to je i dalje množina jezika. Lingvisti su ipak stručnjaci. Oni bi možda mogli, za razliku od laika, malo više u javnoj upotrebi paziti da možda ipak ne sugeriraju u svojim izlaganjima baš na takav način... Mislim, ako kažemo: "ovi jezici", "ti jezici", "kako ti jezici danas..." time smo rekli da je to nekoliko jezika.

Mislim da bi bio ogroman uspjeh kad bi lingvisti javno rekli: "To je jedan standardni jezik sa svojim standardnim varijantama". I - nema problema. To bi bio ogroman uspjeh. Tek kad bi to bilo u javnosti, onda bi došla na red tema naziva jezika. Jer, na kraju konca, dok nije čisto da li je to jedan jezik ili nije, dok to javno nije čisto, tema naziva jezika je u stvari druga etapa. Ali onda bi se vrlo lako mogla riješiti. Jer ako lingvisti kažu javno: "To je jedan standardni jezik" moglo bi se isto tako javno reći: "Ne možemo se dogovoriti oko zajedničkog imena za taj naš jezik zato što svako od nas hoće da se zove po njegovoj naciji". Pa molim lijepo, onda smo u istoj situaciji kao Austrija. Nacionalizam vlada u ovim državama a kada je u Austriji vladao nacionalizam, onda se pribjeglo tom rešenju. Sedam godina nakon Drugog svjetskog rata je to trajalo, kada je u Austriji vladala odbojnost prema svemu njemačkom, i jezik se službeno nije zvao njemački jezik, nego se zvao "jezik nastave" i tako je pisalo i u diplomama iz tih godina. Nakon toga više nacionalizam nije bio toliko jak i bilo je ponovo moguće vidjeti ime druge nacije u svome jeziku.

Ali, rješenja za naziv jezika su jednostavna. Spomenuto je to više puta u školama: zašto se predmet u školama ne bi zvao "jezik i književnost", na primjer? Dok ne izidemo u jednoj budućnosti iz nacionalizama ili dok se, dakle, lingvisti ne dogovore oko naziva koji bi svima odgovarao. Nek se zove "jezik i književnost" ili "jezik nastave". Da ima dobre volje i da je čisto oko toga da je to jedan jezik ili nije, vrlo lako bi se ovo riješilo. Samo toliko.

MATE KAPOVIĆ: Ako mogu ja komentirati. Mislim, to super zvuči, jednostavno, samo što to uopće nije stvar lingvistike, nego stvar politike. To je stvar naziva jezika. Pitanje koliko je to jezika, to je čisto stvar politike. Ja bih tu dodao, recimo, ovo: po čemu se razlikuju Hrvati i Srbi kao narod? Ja mislim samo po religiji. Ja sam, recimo, ateist. Meni je

bliži po tome ateist iz Beograda nego katolik iz Zagreba. Dakle, ja sad mogu pitati po čemu su Hrvati i Srbi različiti narodi? Mislim da je to potpuno drugačije ali jednako opravdano pitanje.

Dapače, ja bih tu pitao po čemu su uopće različiti narodi različiti narodi. Ja sam, recimo, internacionalist, pa bih pogledao nacije kao nešto što ne bi trebalo biti tako bitno, tako da mislim da je tu zapravo stvar ista kod nacije i jezika, da nema neke razlike, dakle, to je stvar nekakve simbolike, nacije su, kao što je Benedict Anderson¹¹ rekao, zamišljene zajednice. Dakle, isto tako su i jezici zamišljeni jezici. Ako gledamo po dijalektu, nekom kajkavcu iz Međimurja bliži je, recimo, Slovenac iz Prekomurja nego Dalmatinac s Brača.

Tako da, ako idemo u tom smjeru, to je ponajmanje pitanje lingvistike. U tom smislu ako lingvisti kažu: "To je sad jedan jezik", to neće ništa promjeniti. Pitanje je prije svega političko i mislim da se to ne može baš tako pojednostavljeno gledati. Sad, ja nemam ništa protiv da bude jedan jezik i da bude jedna država, da cijeli svijet bude jedna država, dapače, samo to ćemo morati još polako.

RANKO BUGARSKI: Do sada sam osećao priličan stepen lingvističke bliskosti s Matom Kapovićem, a sad i ateističke. Prema tome, imate u Beogradu jednog srodnog ateistu-lingvistu i to je fino.

Jednu samo napomenu sam želeo da ubacim. Možda taj deo nisam razumeo ali, Snježana, vi za ovim stolom imate dvojicu lingvista koji javno govore da je to jedan jezik. Ja mislim da je jasno koja su to dvojica. Da sam rekao dvoje, moglo bi se dvoumiti, ali *dvojica lingvista*, zna se ko su. Dakle, Igor javno govori ovo što je sad govorio, ja to isto javno govorim više decenija. Naravno, ne kažem uvek – jedan jezik i tačka, nego kažem – jedan jezik, lingvistički gledano i komunikacijski gledano, dok je formalno-pravno gledano to ipak drugčije. Treći, nemogući plan gledanja, subjektivni, psihološki, socio-psihološki, ako hoćete, tiče se stavova, osećanja ljudi, načina na koje oni nazivaju jezik, ne zato što im to

¹¹ Benedict Anderson (1936-2015), profesor na univerzitetu Cornell, najpoznatiji po knjizi "Zamišljene zajednice" (*Imagined Communities*), jedne od najčitanijih knjiga koje se bave temom nacionalizma.

neko nameće, nego kako ga oni doživljavaju i koje mu ime oni daju. U tom smislu, recimo, to nije jedan jezik za mnoge ljudе. Dakle, to su različiti jezici. Mislim da za neke, u tom psihološkom smislu, na onom trećem planu, srpskohrvatski jezik i dalje postoji. Za mene postoji, to je i dalje moj maternji jezik, ako smem to da kažem, evo, vrlo javno, Ali naravno, za mnoge druge ne. Oni će reći: "Ne, moj jezik je srpski!" Ili hrvatski, bosanski ili crnogorski. Ja sam član jedne izumiruće, i to izgleda brzoizumiruće vrste, ali dobro, to je sadašnje stanje. Tako da, mislim da nije bilo dovoljno precizno rečeno da nema lingvista koji javno govore da je to jedan jezik, ima ih, ali, kažem, uz ovaj dodatak, uz ovo objašnjenje. Inače, "jedan jezik – tačka", to ne bih rekao.

Izvolite.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ja svejedno ne bih lingviste oslobođila odgovornosti. Ne bih oslobođila krivice uopće i svalila sve na političare. Na kraju konca, pa lingvisti su to zajedno s političarima radili čitavo vrijeme od devedesetih godina do danas. U Hrvatskoj lingvisti su bili ujedno i političari, zamjenik predsjednika Tuđmana – Brozović, koji je bio idejni vođa svega što se događalo s jezikom zajedno s Babićem. Zatim, u Bosni i Hercegovini pisali su gramatike bosanskog jezika itd. To je dolazilo u suradnji s političarima, po prijateljskim odnosima i bilo kakvima. Ali političari bez lingvista ne mogu ništa na tome planu. I u Crnoj Gori, na kraju konca, isto postoji ta simbioza.

Znači, političari plus lingvisti, zajedno. Pa, ne mogu političari to izvesti sami ako lingvisti odbiju suradnju. S druge strane, sami lingvisti su se u raznim državama baš ugurali dobrovoljno i radili na tome jer su vidjeli niz prednosti za sebe. Time su sticali političku moć, ne moram uopće nabrajati materijalne i sve ostale prednosti koje su takođe dobivali od toga. Znači, lingvisti su i te kako problem i doista, mislim, divno je ako tu i tamo poneko od njih kaže: "To je jedan jezik", ali bi bilo lijepo i da je dosljedan svako tko to jednom kaže, da nastavi to govoriti i dalje.

MATE KAPOVIĆ: Zašto su narodi izuzeti od kritike?

SNJEŽANA KORDIĆ: E sad, ovo mi je ogroman problem kod tebe, Mate, bio. Pa, ne možeš dovoditi narod u vezu s jezikom na taj način.

MATE KAPOVIĆ: To mi nije jasno. Zašto ne mogu? Po meni su nacije potpuno izmišljene takođe.

SNJEŽANA KORDIĆ: Jasno. Pa naravno, u knjizi imam, čovječe, dvije stotine stranica upravo o toj temi da su nacije zamišljene zajednice.

MATE KAPOVIĆ: Da, ali ti želiš reći: "Okej, isti je jezik, ali vi svejedno i dalje možete biti Hrvati i Srbi. Ali, mene zanima koja je poanta u tome da stanemo na nacijama?"

SNJEŽANA KORDIĆ: Zato što se želimo držati stvarnosti, a to je da je jezik odvojen od nacije, odvojen od naroda.

MATE KAPOVIĆ: Ali nije. To nije točno.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ne mora se podudarat s njom.

MATE KAPOVIĆ: Ne, ne, standardni jezici nastaju, to smo jučer govorili, isključivo političkim putem. Dakle, stvara se nacionalna država, stvara se i jezik. Nije to slučajno nastalo s otcepljenjem, kao što nije slučajno da smo s formiranjem Jugoslavije jedan jezik. Dakle, to nije nešto što je slučajno tako nastalo.

SNJEŽANA KORDIĆ: Oprosti, jedan jezik nije nastao s Jugoslavijom, hej! Jugoslavija je nastala 1918. godine. Zajednički jezik...

MATE KAPOVIĆ: Ali tad je glavna politička ideja bilo jugoslavenstvo, pa se forsirala ponegdje i u Hrvatskoj i jedan jezik se stvarao zato što je bila politička ideja u XIX. stoljeću, i to se iz Hrvatske forsirala, o jednom narodu koji se zvao jugoslavenski, ilirski itd. Tu politika sa jezikom ide cijelo vrijeme, korak u korak. Dakle, ako ćemo

govoriti strogo o jeziku, onda to ne možemo, onda moramo kajkavce, južne Srbe i to maknut'. Jer šta čemo s njima onda? Mislim, nije jasno. Ne može se govoriti samo o jeziku. Lingvistika nije odvojena od društva. Dakle, ili čemo govoriti i o naciji i o jeziku, ne možemo samo govoriti o jeziku, a naciju zaboraviti. Čini mi se da ti tu ideš protiv struje s jezikom, ali ne želiš baš onako u nacije zadirati. Meni se čini, ako hoćemo biti doslijedni, moramo sve sagledati.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ne moramo, mi smo lingvisti. Mi smo lingvisti, držimo se jezika. Imamo primjer Austrije. Nemoj negirati austrijsku razmenu.

MATE KAPOVIĆ: Pa ne negiram je, isto je izmišljeno.

RANKO BUGARSKI: Ovo čekamo dva dana. Odlično. Nastavićemo posle kafe koja već miriše. Deset minuta pauze.

(*Posle pauze.*)

RANKO BUGARSKI: Molim vas da uđete i da se smestite kako bismo mogli da nastavimo. Sada već uključujemo i publiku. Izvolite.

PITANJE IZ PUBLIKE #2: Pozdrav. Ja sam Dejana Ćurković. Inače, radim na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, ali ovo što će reći nije stav Instituta, ograđujem se, onako, najviše što mogu.

Ne znam odakle točno da počnem jer dosta toga ste već vi jako dobro opisali. Međutim, u tim svojim prvim izlaganjima niste spomenuli izravno faktor vjere, pa je onda kolega Kapović rekao to u raspravi. Međutim, tu je onaj ispravak koji sam htjela uputiti profesorici Granić kada je rekla "srpska škola" u Zagrebu. Nije, nego je "pravoslavna škola" u Zagrebu. Isto kao ova "katolička škola" u Sarajevu. Znači, nacionalnost i te političke razlike se automatski vežu uz vjeru. Kulturološke razlike maltene ne postoje. U Novom Sadu, recimo, postavljaju Ranka

Marinkovića, isto kao što bilo tko u Hrvatskoj može pogledat neku predstavu iz regije i neće imat jezičnu barijeru.

Spomenula bih u tom smislu i htjela objasnit da je Samardžijin¹² rječnik koji je objavljen ove godine - ne znam jeste li ga spominjali jučer jer nažalost nisam mogla doći - da je to, dakle, rječnik hrvatskog i srpskog jezika kao razlikovni rječnik u kojem su izmišljene razlike. Kada se piše da je „patika“ srpska riječ, da nije hrvatska, i slično, to jednostavno nije točno. Po tome bih ja rekla da mi možemo govorit o „našem jeziku“, ali ne i o „njihovom jeziku“, nego o „njihovim jezicima“. Jer, ti političari i nacionalistički nastrojeni lingvisti će bez problema povezati jezik i naciju i, recimo, u tome rječniku kao ilustrativna fotografija kod slova „č“ stoji „četnik“. Dakle, imate riječi poput „arkanovac“. Osim toga, naći ćete tu i riječi koje se u srpskom uopće ne koriste.

Te izmišljene razlike ne bi bile toliko opasne da ne postoje ove razlike u školama. Dakle, u Vukovaru, u tim nekim graničnim područjima ili u čitavoj Bosni gdje ima tri entiteta i gdje se osim tih razlika gaji nacionalizam kao i jedna, haj'mo reći, mržnja prema onome drugaćijem. Pa baš ta pravoslavna gimnazija u Zagrebu. Njeni su učenici doživjeli jako puno napada od strane učenika iz okolnih škola koje su u blizini. To je bilo u tolikoj mjeri da su, recimo, imali ploču na cirilici koju su postavljali pa su im je razbijali, onda bi je oni ponovo postavili da bi je ponovo razbili, dok jednostavno nisu odustali. To se može povezati s onim ciriličnim pločama u Vukovaru, gdje je potpuno absurdno govoriti o dvojezičnim pločama, a u stvari je u pitanju isti jezik i to genetska novoštokavština.

Ja se inače bavim dijalektologijom, meni je to sve apsolutno bez ikakvog razmišljanja jedan jezik, ali nije jedan standardni jezik. Dakle, standardni jezik, kao što je i na početku rečeno, kao, može li on nestati? Može, nestala je ta država i nema više potrebe za tim standardnim jezikom. Ali on se rascijepio. Prije toga bio je policentrični standard, sad se rascijepio na četiri standardna jezika, koji su pravni, eto, postoje, mi

¹² Marko Samardžija (1947), hrvatski kroatist i jezikoslovac, profesor kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i autor "Srpsko-hrvatskog objasnidbenog rječnika" objavljenog u izdanju Matice Hrvatske 2015.

to ne možemo negirati. Ja negiram te nacije, podijele, sve to, ali to su činjenice koje postoji u našem društvu.

Recimo, za usporedbu, pošto sam završila engleski jezik i književnost, ja sam u sklopu toga na četvrtoj godini imala britansku književnost, američku književnost, književnost Commonwealtha i slično. U studiju hrvatskoga jezika ja nisam imala srpsku književnost, nisam imala crnogorsku. Prema tome, ovo što postoji u Crnoj Gori, koliko god možda malo smiješno bilo, imate crnogorski jezik i jugoslavenske književnosti, toliko je u biti to inkluzivnije i lingvistički ispravnije nego ovo ostalo.

JAGODA GRANIĆ: Samo ovo za gimnaziju. To je "Srpska pravoslavna opća gimnazija Kantakuzina Katarina Branković" u Zagrebu. Evo punog naslova. Ona je definitivno srpska gimnazija sa svim ovim dodacima.

MATE KAPOVIĆ: Ja se ne bih složio s kolegicom. Kako god se jezik zvao, ne mislim da je situacija osamdeset devete bila jedna, a da je devedeset prve ili dvije-šesnaeste druga. Ja mislim da, unatoč tome što se u Hrvatskoj, i to ponajprije u Hrvatskoj - rekao bih da se u Srbiji to baš nije događalo a isto tako manje u Bosni, ili bar ne u cijeloj Bosni nego samo u jednom od naroda - dakle, unatoč svim promjenama koje su se događale, događale su se realne jezične promjene. Ja se sjećam, recimo, da sam u Jugoslaviji govorio normalno „humoristička serija“, a da su poslije promjenili to na televiziji u „humoristična serija“. I danas mi normalno zvuči to „humoristična“ iako znam da sam prije devedesete govorio „humoristička“. Ali čovjek se jednostavno navikne. Ali još uvijek govorim „pasoš“ itd. To se nije promijenilo.

Dakle, neke se promjene jesu dogodile, ali ja mislim, da je situacija unatoč tome, iako su neke riječi različite, neke tvorbe su različite, više-manje ista kao i tada. Ako je tada moglo da se govorи da je to jedan jezik, jednako se tako može danas govoriti i o standardnom jeziku da je jedan jezik.

Ono što sam ja htio dodati jeste to da koliko god smiješno bilo o jezicima govoriti kao različitim, meni su i te podjele na nacije isto tako smiješne. Pa ipak, nacije se drže kao nekakve svete krave i, kao, ne smijemo u njih dirati. Ali kad god netko kaže da je Hrvat ja se pitam koliko netko iz Baranje ima veze s nekim iz Dubrovnika, nekim iz Istre, nekim iz Varaždina.

Realno gledano, to je zamišljena zajednica. Isto kao što je zamišljena zajednica da su oni pripadnici istog jezika. Ali čim govorite o standardnim jezicima, tu je politika odmakla toliko duboko da vi ne možete govoriti o jeziku a da nema nacije. Iako ima, naravno, primjera za to koliko hoćete. Irci govore engleski. Ali, jezik i nacija, dakle, standardni jezik, koji je izgrađen kao oruđe formiranjem nacije, ne možete govoriti o jeziku a da ujedno ne govorite i o naciji. Dakle, tu se, recimo, možda ne slažem u potpunosti s gospodom Kordić.

PITANJE IZ PUBLIKE #3: Hvala što ste mi dali riječ. Zovem se Mladen Fevr. Vi lingvisti na visokom nivou razgovarate o jeziku. Ja mogu samo nešto drugo reći. Jako je priyatno čuti da ste ovako plemenitu temu odabrali da o njoj ovako akademski raspravljate. Za to imate pozdrav sa moje strane. Hvala vam. Ali, šta se dešava sa ljudima koji nisu lingvisti? A živi jezik postoji zato da bi čovjek s čovjekom mogao govoriti, prenositi misli, obrazovati se itd. Šta se dešava s druge strane kad izadete sa sata bilo kojega jezika, uđete u društvo i treba da proizvodite materijalna dobra?

Ja sam diplomirani inžinjer agronomije, završio školu u mnogim mjestima u bivšoj Jugi – Mostaru, Kraljevu, Beogradu, Pančevu, Novom Sadu. Došavši u Split pre pedeset i tri godine, kao stručnjak, nazidao sam mljekaru, hladnjaču i radio svoj posao. Kako sam u mljekari imao stalni kontakt sa higijenskim zavodom, zapazili su me i predložili da budem nastavnik na tehnološkom fakultetu, bez magistrature i bez doktorata, ali izgleda da nisam bio glup i da sam dobro radio. I sad, ja se najedared nalazim bez epruveta, bez pipeta, nego kao nastavnik bez ikakvog iskustva. Jedino je trebalo govoriti, a to sam naučio kod moje profesorice

Bojane Rakić i nešto s Mikom Antićem, s kojim sam igrom slučaja sedio u klupi. On je postao književnik, a ja sam otišao na struku.

Da vidite koje muke sam ja imao u početku da prenesem jedno stručno znanje, jednu količinu znanja koje sutra treba ti ljudi da koriste, da stvaraju materijalna dobra, posebno u prehrambenoj industriji gdje je greška nedopustiva. Neki požar ili sudar, to će napisati novinari, pogrešiš li ti u Splitu koji ima sto tisuća ljudi u ono doba, a danas još i turista, to je nedopustivo. Na prvom satu ja sam se izvinio što ne znam hrvatski dobro govoriti, ali sam počeo ovako, doneo sam litru mljeka i čašu, sipao mljeko u čašu i pitao: "Molim vas, šta je ovo?"

Jedan je rekao: "To je mljeko."

Ja sam rekao: "To je mleko."

A Splićanin je rekao: "To je mliko."

Uglavnom smo se razumjeli.

I sad, naišao sam na jedan momenat, evo, gospođa je spomenula fiziku i kemiju u razgovoru. Mi smo se mogli razumijevati u jednom dijapazonu dok nije došlo do kemije i fizike koja je duboko ostavila traga u osnovnom obrazovanju. Ja kažem „azot“, oni kažu „dušik“, da ne idem sad dalje, nema se puno vremena. Da skratim priču, nakon prve godine kod mene se na četvrtoj godini tehničkog fakulteta javilo masu njih kako bi diplomirali i mnogi radili diplomski rad kod mene. Prema tome, jezik kakav sam onda znao, ali prilagođen, uspeo je ostaviti materijalne posljedice. Ja se držim toga da jezik ima jedan deo koji se razume, a jedan deo bi trebalo doraditi na stručni način ako se jako puno razlikuje. Hvala vam.

MATE KAPOVIĆ: Kada su već spomenuti Zagreb i Split, ja bih tu samo dodao da kad se, recimo, govori o službenom jeziku u Hrvatskoj i Srbiji, dakle, ništa različitiji nisu, recimo, službeni jezik u Hrvatskoj i Srbiji od, recimo, jezika koji se govori u Zagrebu i Splitu. Dapače, ako gledate najstarije govornike koji govore najlokalnije, dakle, najstarije govornike u Zagrebu i Splitu, to je puno različitije nego standardni hrvatski i standardni srpski ili, recimo, jezik Beograda i jezik Niša. Dakle, to je uvijek tu, te standardne varijante su zapravo puno bliže nego lokalni

govori, tu ne morate uzimati Bednju i Vis nego možete uzeti Zagreb i Split, dakle nešto što nije baš egzotično, i već je to dosta različitije nego što su ovi standardi. To je dobar primjer.

RANKO BUGARSKI: Hvala. Gospodin Arsenić se javio za reč.

VLADIMIR ARSENIĆ: Rasprava je u međuvremenu otišla u drugom pravcu. Ja sam htio da se nadovežem na ovo što je profesorica Kordić rekla. Dakle, u vezi sa književnošću, nisu samo lingvisti učestvovali u kreiranju tih zamišljenih zajednica, nego su u tome učestvovali i književnici i istoričari itd. Vi imate jednu paradoksalnu situaciju da pisac koji se deklariše kao Srbin iz Hrvatske, zove se Drago Kekanović. Čovek je dobio Andrićevu nagradu¹³. Na primer, neki drugi pisac, Hrvat iz Hrvatske, koji želi da konkuriše ili želi da pošalje svoj rukopis ili knjigu da dobije Andrićevu nagradu ne može to radi. U čemu se razlikuje jezik Draga Kekanovića ili, na primer, jezik Miljenka Jergovića, koji bi možda imao tu ambiciju da dobije Andrićevu nagradu?

Dakle, sve je u stvari pitanje politike. Ništa iza toga ne стоји kao neka razlika u jeziku, nego je samo razlika u političkom stavu, odnosno u političkoj odluci. Dakle, oni će prihvati knjigu Srbina iz Republike Srpske koji piše i jekavicom, ne piše onim što je standardno u Srbiji, je li, koja je ekavska, i to će moći da uđe u konkurenčiju za NIN-ovu nagradu, koja je najvažnija nagrada za roman u Srbiji, ali roman opet bilo kog književnika iz Bosne i Hercegovine ili Hrvatske ili Crne Gore neće moći da uđe u to. Hoću da kažem da su te odluke isključivo i jedino političke.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ja ću se opet vratiti na lingviste i reći da zaista političari bez njih ne mogu. Jer lingvisti sjede u svim komisijama.

VLADIMIR ARSENIĆ: Ni bez istoričara.

¹³ Drago Kekanović (1947), književnik. Andrićevu nagradu dobio je 2013. godine za zbirku pripovedaka "Usvojenje".

SNJEŽANA KORDIĆ: Naravno, jasna stvar. Ali sam mislila da ćemo večeras raščistiti barem lingviste. Barem njih. I kad Mate otvara temu naroda mislila sam barem ćemo temu jezika raščistit večeras.

MATE KAPOVIĆ: To nije odvojena tema.

SNJEŽANA KORDIĆ: Naravno da nije odvojena. Imam dvjesto stranica u knjizi o tome kako su nacije, narodi i etnosi zajednice ljudi nastale politikom, čistom politikom, da ne postoji nikakva prirodna zadatost niti po porijeklu, niti po jeziku, niti po zajedničkom tlu, ni po čemu, da bi jedna grupa ljudi tvorila veliku grupu. Dakle, sve to jeste tako. Ali ako se tvrdi: "standardni jezik = jedna nacija" time se automatski negira austrijska nacija, negira se švicarska nacija. Sad ja mogu nabrojati jednu masu nacija na svijetu. Znači, to ne možemo raditi. Bilo bi stvarno jako lijepo ako bismo za večeras, recimo, zaista donijeli zaključak da govorimo jednim standardnim jezikom. To bi bilo jako lijepo, ali bojim se da to...

PITANJE IZ PUBLIKE #4: Dobra večer. Izuzetno mi je drago što sam došla i večeras ovdje jer sam se počela osjećati kao da sam na psihoterapiji, pošto sam u ovih dvadeset i nešto godina počela bit vrlo frustrirana zbog svih tih problema oko upotrebe jezika, ovakvog ili onakvog, i tih nacionalizama, jer ti problemi ne da su ljudima stvarali samo egzistencijalne probleme zbog različitosti, nego i čisto životne probleme. Kad vi jednoj kontroli na cesti u onim godinama kažete: "Ah, nemam ličnu kartu kod sebe, ostala mi je doma", onda dobijete: "Gospodo, izadite van iz auta". To je jedno.

Drugo, pošto sam studirala u Beogradu, moja diploma je bila, haj'mo reći, na srpskohrvatskom jeziku. I kad su počele te naše vesele godine trebalo ju je nostrificirati. Ja sam tu diplomu najprije morala prevesti sa srpskohrvatskog na engleski jezik i onda s engleskog na hrvatskosrpski jezik. Tako da ovo sad stvarno osjećam kao dobru psihoterapiju. Hvala vam.

PITANJE IZ PUBLIKE #5: Dobra večer. Ja sam iz Splita. Ja bih, kao kroatistica, postavila pitanje profesorici Kordić. Naime, govorili smo o tome da lingvisti trebaju djelovati. Međutim, ja vas pitam, profesorice, što s kroatistima? Navesti ću za primjer svoj fakultet. Profesori eklatantno odbacuju ideju jezičnog dijalekatskog kontinuma. Imamo studente koji se zgražaju nad činjenicom da Andrić piše ekavicom i tvrde da je ne mogu čitati.

Dat ću sad mikrofon kolegici samo da vam to ilustrira još jednim primjerom.

PITANJE IZ PUBLIKE #6: Ja sam Ivana i isto sam sa splitske kroatistike, treća godina. Ispričaću scenu iz ožujka ove godine kada sam pitala profesoricu smijemo li javno analizirati poeziju upravo spomenutog Miroslava Antića, na šta je ona rekla: "Kolegice, ne dolazi u obzir, vi studirate kroatistiku i ovo je stilistika hrvatskog jezika".

PITANJE IZ PUBLIKE #5 (nastavak): Također, navela bih još dva primjera. Prvi primjer je to što svi kroatisti u Splitu žele otvoriti jednopredmetnu kroatistiku zbog toga što je hrvatski jezik toliko ugrožen nekim nepoznatim entitetima i stranim silama, pa nam treba, eto, još četrdeset nezaposlenih. Još jedan primjer, dakle, naših profesora koji pronalaze nekakve razlike u dubinskim strukturama ovih jezika koje nikada nisu oprimjerili izuzev nekakvim dubioznim konstatacijama.

Sada ja vas, profesorice, pitam, kao osobu koja se slaže s nama u potpunosti, kako stati tome na kraj? Hoćemo li osnovati HLD, hrvatsko lingvističko društvo, HLZ, hrvatsku lingvističku zajednicu, koja će politički osigurati provođenje i spominjanje policentričnog jezika, jer da mi nemamo profesoricu Granić na odsjeku nikada to ne bismo čuli? Treba li uvesti više lingvistike? Treba li izbaciti kroatistiku kao pojam i uvesti samo južnoslavenske jezike i književnost? Kako da se ogradiamo od ljudi koji jednostavno sve to negiraju i nikada nam neće ni reći: "Pročitajte knjigu profesorice Kordić"? Hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, ja sam tamo negdje od sredine devedesetih godina pa do 2001. napisala jedno petsto stranica kojekakvih kritika naših kroatista. To nije u knjizi „Jezik i nacionalizam“, to je ostalo u raznim publikacijama. Dakle, ja sam konstantno kritizirala i njihove gramatike i obične knjige i od Marka Samardžije i od Josipa Silića i od Ive Pranjkovića, dakle i od onih koji su važili kao soft-nacionalisti, odnosno kao nenacionalisti. To sam sve stalno radila.

Što napraviti sada? Kako postupit sada? Hoću reći, formalne mogućnosti postoje. Svaki fakultet ima etički kodeks, u tome i komisiju također za taj etički kodeks. Znači, tamo piše da je svaki znanstvenik, profesor dužan da iznosi spoznaje javno u radu sa studentima i u svojim publikacijama koje su u skladu sa znanosću. Što to znači, budući da se zaista lako može oboriti tvrdnja da su to četiri različita jezika ili da ne postoji zajednički dijalektalni kontinuum? Lako se može oboriti. Znači, netko bi trebao prijaviti etičkom kodeksu to što se događa. I što bi se dogodilo? Kao kad je Boro Dežulović iznio na vidjelo plagijat onoga profesora na fakultetu političkih znanosti. Javno je bilo, u novinama je bilo, svi smo sve znali a ipak je taj profesor, koji je i član tog etičkog kodeksa, poslije još unaprijeđen.

Mislim, što napraviti? Ono što ja uvijek kažem: "Svatko u svojoj domeni, koliko može, jednostavno treba širiti ovu spoznaju". Mi nemamo, naravno, svi jednake mogućnosti. Naravno da netko tko je ministar ima ogromne mogućnosti, naravno da netko tko je profesor na fakultetu ima isto tako relativno velike mogućnosti.

PITANJE IZ PUBLIKE #7: Unić Stevo. Nemam neke specijalne veze sa lingvistikom, već je pratim kao običan građanin iz opće kulture. Ali ovo moje pitanje opet se tiče uvažene profesorice Kordić. Ja sam prije pet-šest godina s posebnim zadovoljstvom pročitao članak u kom je Igor Mandić pohvalio vašu stručnu i profesionalnu hrabrost kada ste vodili polemiku sa svim hrvatskim lingvistima, Babićem, Brozovićem, Silićem i ostalima, gdje sam zapamtio to da ste ih na neki način doveli u slijepu ulicu. I on je njih prozvao bokserima, jer su oni prema vama zauzeli taj bokserski stav, a vi ste ih, ostalo mi je u sjećanju, nokautirali svojim

znanstvenim činjenicama, pa me zanima... U stvari, najvažnija ljudska vrlina jeste hrabrost. Vi ste imali kao mlada znanstvenica hrabrost jer, koliko se sjećam, desetak godina ste vodili polemiku sa njima... pa me zanima – jesu li oni koji su se očito više priklonili političkom trenutku imali profesionalne i građanske hrabrosti da priznaju vama činjenice do kojih ste ih doveli?

SNJEŽANA KORDIĆ: Ja bih ovdje povodom hrabrosti htjela spomenuti Predraga Lucića koji je rekao: "Ne, nije to hrabrost, ja čisto radim odgovorno svoj posao". Mislim, u stvari, da je jedino važno biti pošten čovjek. Ja bih rekla – u svakoj struci je do čovjeka, kakav je karakter, koliko pošteno će radit to što radi. U masi nepoštenih novinara ima i poštenih novinara, u masi nepoštenih lječnika ima i poštenih lječnika i u masi nepoštenih kroatista, jer ja jesam kroatist, nađe se tu i tamo i neki pošteni. Znači, netko tko radi svoj posao odgovorno. I pritom ne mislim na nekakvu hrabrost nego na odgovornost da se tako postupa jer to je ono normalno, tako se to radi. Sad ču opet citirati Viktora Ivančića, koji je rekao: "Pa za novinarstvo se podrazumijeva da istražuješ da govorиш i iznosiš istinu. A ako vidiš da ti to ne možeš, da nisi u stanju, pa nemoj biti novinar, ima masa drugih zanimanja, radi nešto drugo". Dakle, to je ključ, čini mi se.

A ovo što ste vi pitali kako su oni postupili. Oni su od početka do kraja bili ono što jesu. Dakle, do kraja su ostali iza tih svojih stavova. Ali znate, oni nisu od početka bili baš tvrdi nacionalisti. Ja sam Stjepana Babića, Dalibora Brozovića i slične citirala. Mislim, njihovim sam ih osobnim riječima osporila. Jer oni su 1964. godine, dakle, kada sam se ja rodila, pisali suprotno. Oni su onda pisali da je to jedan jezik sa varijantama. I Dalibor Brozović i Stjepan Babić. Dalibor Brozović je još 1992. u inozemstvu objavio na članak engleskom jeziku gdje je pisao "srpskohrvatski kao policentrični jezik" itd. Stjepan Babić je tamo šezdesetih godina pisao: "I ja sam od onih koji smatraju da jedan jezik s varijantama postoji". I čak je napisao: "Vuk Karadžić je", kaže, "bio velik čovjek i počasni građanin grada Zagreba" - do danas je - "i zato smatram, nije sramota ni danas biti vukovac".

Dakle, oni su svašta pisali šezdesetih godina, totalno suprotno od onoga kako su počeli pisati od devedesetih. Ali, njima nije ništa falilo ni u onom sistemu, tamo su postali profesori, postali su akademici za vrijeme Jugoslavije, a onda su svoju karijeru nastavili još poslije u mirovini sve do današnjeg dana. Jer i danas su neki od njih živi.

PITANJE IZ PUBLIKE #8: U vezi s politiziranjem teme, da li je riječ o zajedničkom jeziku ili o različitim jezicima, podsjetio bih samo na praksu koja je postojala u Kraljevini Jugoslaviji gdje je na svjedodžbama pisalo – "jezik srpsko-hrvatsko-slovenački", što je možda već absurdno. Ali nasuprot tome, pošto živite u Njemačkoj, možete li prokomentirati to da Njemci kada izdaju prijevode s engleskog znaju napisati prijevod s američkoga? Bilo je čak nekoliko takvih slučajeva i kod nas, sjećam se, neki nakladnici u Beogradu, ali vrlo rijetko, da su također govorili o prijevodu s američkog, dakle, kao suprotan jedan princip. Tu nema politiziranja, ja sam siguran.

SNJEŽANA KORDIĆ: Dakle, ja govorim o lingvistima. Što će neki čovjek negdje napisati, ima svakakvih ljudi, svatko može svašta napisati. Znači, ja govorim o lingvistima. Njemački germanisti, odnosno njemački anglisti govore o njemačkom kao policentričnom standardnom jeziku, oni govore o engleskom kao o policentričnom standardnom jeziku itd. To je odgovor na vaše pitanje. I dok ovdje razgovaramo, kao što ste primjetili, ja se prvenstveno bavim lingvistima a oni su jedna mala grupa ljudi. U stvari, u svakom društvu su lingvisti i jezikoslovci mala grupa naspram ukupnog broja ljudi, ali ipak vrlo utjecajna zato što kroz poziciju fakultetskih profesora oblikuju nastavnike za sve osnovne škole, srednje škole, oni oblikuju također i mišljenje i stavove o jeziku jer svi ti nastavnici onda odu na osnovne škole i srednje škole i kroz djecu onda u sve pore društva ugrađuju onaj stav koji su na fakultetu usvojili. Znači, to je ključna grupa, fakultetski profesori jezika.

PITANJE IZ PUBLIKE #9: Ja imam malo drugčija razmišljanja. Mislim da se govori o nacionalizmima koji su počeli devedesetih za

vrijeme Tuđmana. Ja o tome razmišljam drukčije. Mislim da je hrvatski jezik bio ugrožen za vrijeme bivše države. Od 1918. bila je ukinuta, ako možemo tako reći, ranija politička terminologija, recimo časnik je postao oficir, i druge stvari. Masa stvari je bila izbrisana iz jezika. Spomenuću samo Novosadski dogovor koji se održao pod pritiskom u zgradi policije za vrijeme Rankovića. Kada se hrvatska delegacija vratila u Zagreb, profesor Jonke¹⁴ je rekao: "Spasili smo ijekavicu". To znači da utjecaj politike na jezik nije nastao danas. Bio je uvijek takav i ova jedna reakcija, ako možemo tako govoriti, bila je, recimo, normalna reakcija na akciju koja je trajala od 1918. pa dalje. To sam želio reći.

Sada, druga stvar, mislim da nije važno je li isti jezik, nemam ništa protiv da se kaže da je isti jezik, ali ja neke stvari naprsto ne mogu prihvati i neću tako govoriti. Za mene Andrić nije napisao „Na Drini ćuprija“, nego je napisao „Most na Drini“. Možete se smijati, ja sam rekao da razmišljam drukčije. Ako ja prevodim iz engleskog nešto, i ako tamo piše „bridge“, onda ću ja staviti „most“. Ako prevodim s francuskoga, a tamo kaže „pont“, onda ću opet staviti „most“. Mi ne gradimo „Pelješačku ćupriju“, nego pravimo Pelješački most. Nismo se borili za „Masleničku ćupriju“, nego za Maslenički most. Turcizmi koji su bili tu, kod nas su naprsto neprihvaćeni. To hoću reći.

Onda još, ono što je kolega rekao, da se mi razumijemo, to je uglavnom istina. I jasno da se razumijemo ako razmišljamo slično. Ovdje ste se svi nasmijali na ovo moje, ali, mislim, sve je to u redu, sve je to lijepo, sve je to ljudski, jedan jak ugodaj. Ali, ako meni na istom mom maternjem ili na hrvatskom jeziku Nikolić, predsjednik Srbije, kaže da je poginulo, da su Hrvati ubili u Jasenovcu sedamsto tisuća Srba, onda se mi ne možemo razumijeti.

I samo još nešto, molim vas. Govorili ste prije o razlikama u školama, da je tragično da se u školama predaju različiti jezici. Ja se slažem s vama, ali je još tragičnije da je različita povijest. U Vukovaru srpski đaci ne uče istu povijest što uče hrvatski đaci. To je tragedija. Dok

¹⁴ Ljudevit Jonke (1907-1979), hrvatski lingvist i prevoditelj.

oni ne prihvate neke istine, stvari ne mogu ići dalje, a to može trajati dugo, generacijama.

SNJEŽANA KORDIĆ: Tako je, da. Ono što ste spomenuli Jonkea i Novosadski dogovor i kakve strahote su to bile. Mislim, zanimljivo je kako su se proširili ti tračevi, a ciljano su se proširili, u stvari je razumljivo zašto su se proširili kada su ih širili ljudi s funkcije fakultetskih profesora. Jasno je da ste ih vi čuli sto puta i da onda vjerujete u njih.

Naime, Jonke, Ljudevit Jonke, ne znam je l' vi znate, dakle, nigdje ne postoji zapisano da je Jonke rekao po povratku nakon Novosadskog dogovora: "Spasili smo ijekavicu". Nigdje to nema zapisano, nego je to Stjepan Babić onako iz usmene predaje napisao poslije. Međutim, ono što ima zapisano, to svatko može provjeriti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici upravo u časopisu Stjepana Babića „Jezik“. Vjerojatno ste čuli za taj časopis, to je jedini časopis za kulturu hrvatskog jezika, dakle, „Jezik“. Svatko može provjeriti Jonkeov izvještaj koji je objavio nakon tog Novosadskog dogovora gdje je rekao kako se Novosadski dogovor odvijao u jednoj prijateljskoj, u jednoj dogovornoj atmosferi, da se nije išlo na nadglasavanje nego da se išlo na to da se svi zajedno dogovore. Također možete pročitati usred Zagreba dan-danas u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici kako je isti taj Ljudevit Jonke i šesnaest godina nakon Novosadskog dogovora branio taj dogovor protiv onih koji su ga napadali, branio je taj pravopis koji je nastao kao rezultat Novosadskog dogovora. Sve se može čitati, samo ako se ne ide slušati ono što ponavljaju reklakazala, iako to dolazi s tih visokih pozicija.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): Reakcija o nazivu i položaju hrvatskog jezika nije trač. To je došlo četiri godine poslije Novosadskog dogovora. Deklaraciju su potpisale sve hrvatske institucije kulture, molim lijepo. Da li je rekao Jonke ili netko drugi ne znam.

MATE KAPOVIĆ: Da se vratimo na odgovornost profesora na fakultetima i kako se predaje jezik u školama. Dakle, to apsolutno стоји, kao što apsolutno stoje sve kritike koje su upućene lingvistici u Hrvatskoj

od 1990. nadalje. Međutim, kao što je jezik društvena činjenica i ne može se gledati izvan društva, isto tako se ne mogu gledati lingvistički i jezični problemi izvan čitavog društva. Dakle, vi ne možete zapravo govoriti: "Nemojte isterivati srbizme iz jezika" ako pritom tolerirate ono što se događa. A mi danas imamo praktički fašizaciju društva. Dakle, kako ćemo u zemlji gdje je ono „Za dom spremni“ potpuno normalno, kako ćemo tu govoriti: "Nije okej izbacivati srbizme iz jezika"?

Isto tako, ako pogledamo školu, dakle, to što se događa u jeziku je samo odraz onoga što se događa u društvu i politici općenito. Dakle, sada je bilo istraživanje, u 60% udžbenika engleskog imate vjerske sadržaje gdje se onako ispod žita protura katoličanstvo itd. Ako pogledate nastavu povijesti, povijest se sastoji od toga, je li, herojski hrvatski narod od šestog stoljeća se borio za svoju opstojnost i izborio se za državu tek 1990. Mislim, ne može se tu gledati samo jezik, nego treba ići i jezik i sve ostalo odjednom jer mi nacionalizam iz jezika nećemo izbaciti ako ne izbacimo nacionalizam iz društva. A tu vidimo, je li, da voda ne ide baš na naš mlin.

RANKO BUGARSKI: Moram reći da mi je nov podatak da je Novosadski dogovor potpisani u zgradi policije. Voleo bih da vidim izvor te tvrdnje.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): U zgradi policije?

RANKO BUGARSKI: Vi ste to rekli. Dajte mi izvor.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): Pa to svi znaju, zaboga.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Ja iskreno priznajem da se ne mogu odvojiti od ovoga mosta na Drini. Mislim da bi to trebalo dosljedno provesti. Recimo, Krleža. „Domijenak u Blitvi“, a ne „banket“. Nemojte se ograničavat samo na ono što dolazi s Istoka.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): Ja sam samo naveo jedan turcizam koji ja ne prihvaćam.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Ali, ovo je francuska riječ. Zašto bi se Hrvatima nametao „banket“?

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): Recite mi – šta ćete reći umjesto „banket“?

VLADIMIR MATIJANIĆ: Pa, „domijenak“. Zašto ne bismo Krležu prevodili po istom kriteriju? Cijelo vrijeme postoji ta neka potpuno iracionalna nacionalistička frustracija, kao da će se, otprilike, ako se sad suglase jezikoslovci da nema zasebnoga jezika, nešto strašno dogoditi. Studentica kroatistike je rekla da postoje ljudi koji se boje, dakle, postoji nekakav silan strah šta će se dogoditi. Raspustićemo HAZU, hapsićemo Budišu¹⁵? Ne mogu shvatit zapravo šta je taj strah. Onda dođemo do "Mosta na Drini". Ja ću ostatak večeri razmišljati o tom mostu.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): A kada je bila velika sloboda pa ste mogli vikati „Živio Tito!“ koliko ste htjeli, nitko vam ništa na to ne bi rekao.

VLADIMIR MATIJANIĆ: Ja ne govorim o tome.

GLAS IZ PUBLIKE: Pa, vi se ponašate kao da Andrić nije znao riječ „most“. On je znao riječ „most“, riječ „ćuprija“ je stilski izbor. Vi ste njemu oduzeli komad stila.

PITANJE IZ PUBLIKE #9 (nastavak): Ja njemu nisam ukrao ništa. Ja njemu ne kažem: "Nemoj tako pisati!" Ali je on napisao i zar ja nemam pravo reći to isto ali u svom jeziku.

¹⁵ Dražen Budiša (1948), hrvatski političar.

RANKO BUGARSKI: Dobro. Ne možemo svi istovremeno. Izvolite. Molim za tišinu. Gospodin ima reč. Izvolite.

PITANJE IZ PUBLIKE #10: Ljubazno se obraćam gospođi profesorici. U vašem izlaganju ste se prošetali kroz Švicarsku. Meni je osamdeset ljeta, pa sam proputovao, naučio kulture jezika. Kada sretnete Njemca, on vam kaže: „*Wir sprechen Schweizerdeutsch*“¹⁶, a ako sretnete Italijana on vam kaže isto to za talijanski. E sad, ne dolazi na pamet nikome da bi kod Njemaca pisao francuski, kod Italijana njemački itd. A ja imam dokumente u kući koju sam kupio tada, 1939. je građena, svugdje su štambilji na čirilici: „Srez Split“. A to je ona mudrost koja kaže – tko odbaci povijest, nema budućnosti. U Austriji kažu: „*Unsere Muttersprache*“¹⁷. Neće oni reći: „*Deutsch*“¹⁸. A da bi u Švicarskoj nekom Njemcu nametnuli francuski ili Francuzu talijanski, bože sačuvaj. A šta je se nama sve namećalo, lijepo vas molim.

SNJEŽANA KORDIĆ: Dakle, "šta je se nama sve namećalo"? E, da. Znači, ponovo, ja sam istraživala kako je to bilo u toj groznoj državi, i prvoj i drugoj, kad se to strašno "namećalo" u vezi s jezikom i čitala sam također i znanstvenike sa Zapada koji su opisivali tu jezičnu politiku i oni svi kažu: "Bila je uzorita, bila je demokratska, iako država nije bila demokratska". Također kažu, ali to vidite i sami, dakle, da nikad nije bilo pokušaja da se u Hrvatskoj ukine hrvatska varijanta ili da se u Crnoj Gori ukine onako kako govore Crnogorci. Čitavo vrijeme i prije prve Jugoslavije i za vrijeme prve i za vrijeme druge, do danas, supostoje jedna pored druge sve te četiri varijante. Znači, već i taj jedan zdravorazumski pogled pokazuje da nije bilo jezičnoga unitarizma. Jer da ga je bilo ne bi čitavo to vrijeme supostojale varijante jedna pored druge.

I ne samo to. Kad vi pogledate te podatke koje možete naći u znanstvenim publikacijama, da se, ne znam, na fakultetima nastava držala na četrnaest jezika, da se u srednjim školama, ne znam, na

¹⁶ Govorimo švicarski njemački.

¹⁷ Naš maternji jezik.

¹⁸ Njemački

osamnaest jezika držala nastava, da novine izlaze na trinaest jezika itd. Dakle, vidite, stvarno se vodilo računa, točno je što kažu ovi sa Zapada, da su prava svih, i još prava manjina specijalno, u Jugoslaviji bila dosegla zavidan nivo. Baš je netko spomenuo romsku djecu koja nemaju nastavu na svom jeziku a jedna je austrijska lingvistica napisala kako je Jugoslavija bila prva država u Evropi, ako ne i jedina, koja je imala romske udžbenike i nastavu na romskome jeziku.

Znači, i ustavno je bilo sve super regulirano, u smislu ravnopravnosti. Vi znate da ustav uopće ne mora sadržavati nikakve odredbe o jeziku, da to nema npr. Velika Britanija, Amerika itd. U to nećemo sad ići, nije bitno. Ali, u Jugoslaviji, na razini države, nije u ustavu bio propisan jedan jezik kao službeni, nego je bilo prepušteno republikama da same reguliraju po tome kakav je sastav stanovništva, tako da je svaka republika imala po tri-četiri službena jezika, ovisno o sastavu stanovništva.

Znači, sve je – to kažu znanstvenici sa Zapada i možete naći podatke o njima vrlo lako i čitati ta djela, kažu – sve je bilo riješeno divno, demokratski zaista, i na papiru i u praksi, doista je tako funkcioniralo. Što je meni onda bio rezultat tog mog istraživanja? Rezultat je bio da uopće nije važno što piše pravno, uopće nije važno kakva je jezična praksa, jedino što je važno je kako će političari i mediji predočavati to. Ako je sve krasno riješeno, i pravno i u praksi, ali političari tvrde da je suprotno i mediji tvrde da je suprotno, to je presudno. Prema tome, vi možete svaki narod izmanipulirati u vezi sa čini mi se bilo kojom temom i čak i ako stvarnost pokazuje suprotno, možete to napraviti bilo gdje. Mi nismo nikakva iznimka, to se može napraviti s bilo kojim narodom bilo gdje u svijetu. Kod nas je napravljeno, došlo je do te manipulacije, ne poznaju ljudi činjenice, ali misle da ih znaju jer su čuli tračeve koji se ponavljaju sto puta i nemaju ljudi, naravno, vremena da idu čitat znanstvene publikacije, da idu provjeravat jel sve istina, možemo i mi njih razumjeti. Naravno, razumijem vas.

Onda sad dolazim do pitanja onih kroatista, što onda? Jel dići ruke? Kad ispada da nije bitno što je stvarnost, nije bitno kako je riješeno pravno, bitno je šta će nam netko ponavljat kroz medije.

PITANJE IZ PUBLIKE #11 (ANTE TOMIĆ): Ja bih se osvrnuo na ovo kako su nam "nametali" jezik. Hoću reći da je svaki jezik nametnut. Mislim, mi se ne rađamo s jezikom prirodno i počnemo govorit. Nama je svaki jezik nametnut, iz škole, iz ureda, iz nekakvih vojnih odsjeka, mediji nas uče jeziku. I za svaki jezik je netko drugi odlučio kako ćemo ga mi govoriti.

Recimo, jel vi znate da su Antu Starčevića¹⁹ u NDH krivotvorili? Antu Starčevića su, naime, ijekavizirali kad su ga objavili u NDH. Ante Starčević je pisao ekavicom. A zašto je pisao Ante Starčević ekavicom? Zato što je Ante Starčević bio nacionalist i htio je da se razlikujemo od Srba. A za Srbe je Vuk Karadžić govorio da trebaju govoriti ijekavicom.

Dakle, Vuk Karadžić nameće ijekavicu, Ante Starčević nameće ekavicu, a mi danas govorimo ovako kako govorimo i zapravo, mislim, stanje u jeziku je uglavnom takvo da tu jebe lud zbumjenog.

MATE KAPOVIĆ: Da se nadovežem s jednim mojim omiljenim primjerom na ovu primjedbu o Karadžiću. Inače, Karadžić je pisao i „ne ću“. Dakle - odvojeno. Toliko o velikom hrvatskom odvojenom pisanju. Zanimljiv je i primjer iz Vukovara gdje imate ove čekićare koji razbijaju ćirilične natpise. U Vukovaru vam se i danas govorи, osim ako malo ne krivotvore svoj jezik, nariječjem koje se strogo znanstveno gledano zove šumadijsko-vojvodanski dijalekt. On je ekavski i svakom prosječnom Hrvatu iz Hrvatske zvuči potpuno srpski. Imali su ljudi odande dosta problema kad su kao izbjeglice bježali, pa onda, kao, dolaze prognanici iz Vukovara a ljudi im kažu: "Kako vi sad govorite k'o Srbi?" Ljudi koji govore zapravo ono što bi mi rekli da je srpski razbijaju ćirilične natpise jer je njima je to, kao, potpuno strano. To je još jedan bizaran primjer tih jezičnih razlika.

VLADIMIR ARSENIIĆ: To se zove narcizam malih razlika.

¹⁹ Ante Starčević (1823-1896) bio je hrvatski političar, publicist i književnik.

PITANJE IZ PUBLIKE #13: Dobra večer. Ja sam Kevin. Naški nije moj maternji jezik. Moj maternji jezik je engleski, iako ja nisam Englez. Ipak, nadam se da će sve biti jasno.

Na početku, Vuk je rekao da svi štokavci su Srbi i da mora bit ijekavica; da svi čakavci su Hrvati i samo čakavci su Hrvati; da svi kajkavci su Slovenci, on je rekao Kranjci, mislim. Vuk je rekao još da današnji Hrvati u Zagrebu su Slovenci koji pričaju kao i Srbi, nešto slično. On je rekao tada da to je njegova teška uloga kao intelektualca zato što on je znao da su Srbi grčkog zakona bili za naziv srpski, a Srbi turskog zakona i rimskog zakona su bili protiv tog naziva. On je rekao: "Žao mi je, moram da kažem istinu". To je jedno pitanje. Je li uloga intelektualca ili lingvista da mi kažemo šta mi kažemo, bez obzira šta misle drugi?

Drugo pitanje je – gdje se nalazi moć za odluku o pitanju jezika? Možemo kazati da je jedan jezik, da je zajednički jezik, da su četiri jezika, kako želite, a na kraju kad sam kupio sok video sam na ambalaži da hrvatski i bosanski su zajedno i crnogorski je sam. Šta je razlika? Limunska kiselina. Samo to. Na bankomatima u Kotoru na glavnom trgu jedan bankomat, na ekranu kad uključiš jezik, ima "*English*", ima "*Русский*", ima "*Deutsche*", a drugi bankomat ima "*srpski*", treći ima "*crnogorski*", četvrti ima "*srpski*" ili "*crnogorski*". U Bosni ponekad je "hrvatski" ili "bosanski" ili "srpski", ponekad je "E" i "A" kao jedan dok Nova banka iz Banjaluke ima "*English*" ili "lokalni jezik". Koje je pitanje? Gdje se nalazi taj moć? Nije samo politika, nego nešto drugo. Hvala.

MATE KAPOVIĆ: Zanimljivo je to. Jezici se isto stalno grade, baš kao što se i nacija stalno gradi. Sad je bio dobar primjer, dakle, to se kod Hrvata i Srba malo davnije odvilo pa nije toliko svježe, ali recimo imate taj nedavni primjer u Bosni. Kad je bio popis 2011. imali ste vrlo zanimljive džambo plakate po čitavoj BiH. I na njima je pisalo "nacionalnost Bošnjak, jezik bosanski, vjera islam". Sad, za islam bi ljudi vjerojatno i znali, ali ovo drugo je tu zeznuto, moraš znat da je jezik *bosanski* a nacionalnost *bošnjačka*. Inače, mogao bi se netko tu zeznut i onda bi bilo to dosta komplikirano. Na tom se primjeru vidi na koji način se zapravo odjednom grade i nacija i jezik, a to je zapravo isto tako bilo i

u Hrvatskoj i u Srbiji, samo prije sto do sto pedeset godina. To se uvijek na neki način gradi u velikoj mjeri odozgo i uglavnom skroz umjetno, što nema baš neke veze s realnošću na terenu. Dakle, to nije nešto što realno postoji.

JAGODA GRANIĆ: Ako ja mogu odgovorit, iako nisam stručnjak za Bosnu. Očito nema moći a ni neke jasne politike kad postoji toliko varijanata koje ste spomenuli. Znači, demokracija vlada u navodnicima.

Što se tiče Hrvatske, 2012. je ukinuto Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, to mu je ime, na čelu kojega je bio Radoslav Katičić²⁰. Dakle, mi nominalno nemamo tijelo koje bi odlučivalo o standardološkim pitanjima. Imamo Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje koji je vjerojatno preuzeo tu ulogu, ne znam.

MATE KAPOVIĆ: Tko im je to dao?

JAGODA GRANIĆ: Ne kažem da im je netko dao, ali hoću reći možda se osjećaju zbog ovoga naziva - Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje - kao neki korifeji. Ja to ne znam, ali prepostavljam da, s obzirom na to da su napravili ovaj pravopis o kome smo jučer slušali, vjerojatno to ide u tom smjeru. Znate, kao neka implicitna norma, nešto što se podrazumijeva, prešutna norma, a da nitko nije rekao točno da je to tako.

Ono što sam htjela kazati prije, kad je Snježana govorila o standardima, oduvijek su postojali različiti standardi. Navešću jedan primjer iz bivše države. Dakle, jedan dobar dio vas sigurno ovdje zna tko je bio Dubravko Škiljan²¹. Za njega apsolutno ne možete kazati da je bio ikakav nacionalist, to zaista nije bio, nikada. Za razliku od onih koje je spomenula Snježana, koji su jedno pisali šezdesetih, sedamdesetih godina a nešto sasvim drugo kasnije, on je uvijek pisao jednako. Imao je isti stav i prije devedesete i poslije devedesete, to nije bilo sporno.

²⁰ Radoslav Katičić (1930), hrvatski lingvist i povjesničar.

²¹ Dubravko Škiljan (1949-2007), hrvatski lingvist i autor brojnih znanstvenih djela. Uže područje bila mu je klasična filologija i semiologija.

Međutim, kada sam ja kao student, prije devedesetih, jasno, pisala neki esej, pogledao ga je i prekrižio jednu riječ. Tu sam ja pogledala što je prekrižio. Bila je to riječ „učestvovati“. Pored nje napisao mi je: „Opredijelite se“. Drugim riječima, ovo „opredijelite se“ značilo je – možete vi to tako, ali budite u ovom ili onom standardnom obliku. Dakle, ono što se tada zvalo zapadna ili istočna varijanta.

Uvijek, apsolutno uvijek - čitali vi tekst, knjigu, gledali televizijski program, slušali radijski program - odmah smo prepoznavali tadašnji Titograd - Podgoricu, Sarajevo, Zagreb, Beograd. Dakle, standardni oblici su postojali i onda, a druga je stvar što se poslije dogodilo da se sad to nazivaju standardnim jezicima. Dakle, tada smo govorili o dvijema varijantama. U Bosni se zvao bosansko-hercegovački standardnojezični izraz. Crnogorski varijantni oblik koji se koristio, on se smatrao podvarijantom srpskoga. Dakle, naprsto se radilo o različitim standardizacijama. Danas se radi o različitim standardnim jezicima, o različitim standardima, o različitim eksplisitnim normama.

Mi ovdje govorimo o jeziku, pa malo govorimo o standardu, a, znate, jedno je govoriti o jeziku, a drugo o standardu. U jeziku ima i „ćuprije“, i „avlje“ i ovoga i onoga, toga ima i u hrvatskom i u bosanskom i u srpskom itd, to je nebitno sad, ako ima i turcizama, romanizama, raznih izama. Neki su dobili status nekakvog standardnog leksika i mi danas zaista ne razmišljamo o njima kao o tuđicama, dakle, ono što je Filipović²² govorio, pokojni profesor Filipović, najprije su bile tuđice, posluženice, a poslije više ni ne razmišljamo o tim riječima kao riječima koje smo posudili odnekud, prihvaćamo ih kao hrvatske.

Prema tome, hoću reći da moramo biti jasni kad govorimo o kojem tipu idioma ili sociolekta je riječ. Jedno je standard, nešto drugo su nestandardni varijeteti, a u ovim nestandardnim možete što god hoćete i kako god hoćete.

IGOR LAKIĆ: Kada su u pitanju ovi odnosi između lingvista i političara i ko stvarno tu ima moć, na osnovu mog iskustva mogu

²² Rudolf Filipović (1916-2000), lingvist, anglist, leksikograf, redovni profesor Zagrebačkog sveučilišta, autor poznatog Englesko hrvatskog ili srpskog rječnika.

slobodno da kažem da moć zaista imaju političari jer političari su ti koji odlučuju koji je naziv jezika, a ne lingvisti. Mi možemo da im kažemo i mi smo im govorili, ali na kraju je njihova zadnja, što kažu. Mi smo imali u Crnoj Gori Savjet za standardizaciju crnogorskog jezika u kome je bilo trinaest članova, od kojih tri nisu dolazila nikad na sjednice, a nas desetoro je bilo tu. Mi smo bili podijeljeni u dvije grupe, pet-pet. U ovoj jednoj grupi bilo je četiri književnika i jedan lingvista. U drugoj grupi je bilo četiri lingvista i jedan publicista. To je bila ta grupa u kojoj sam bio ja. Mi smo se zalagali za poštovanje nekih lingvističkih principa, ali na kraju su oni pobijedili sa svojim standardom. I to se desilo tako što su nam, pošto su htjeli da zaobiđu lingviste, čak rekli da smo mi u školi učili te standarde: Pa je onda jedna koleginica pitala predsjednika Savjeta: "A što, je li loše imati malo škole?"

Pošto on baš i nije imao neku školu.

Ali, na kraju, ko je donio taj standard? Taj standard je potpisalo troje ljudi – jedan filozof iz Novog Sada, jedna Ukrajinka lingvistkinja i Silić. Taj standard je zvanično donio ministar prosvjete u to vrijeme koji se inače bavio robotikom. Znači, tu lingvisti nisu imali nikakvog uticaja. Bilo je pokušaja da mi njima objasnimo, ja se sjećam jednog skupa u Podgorici gdje je bio i profesor Bugarski kad smo govorili članovima Ustavnog odbora koji su pisali tada ustav i objašnjavali im neke principe. To, naravno, nisu saslušali. Zvao me je predsjednik parlamenta, mene i još par ljudi, da mu objasnimo neke stvari, ali na kraju sve to što smo mi njima rekli apsolutno nije ušlo u njihove odluke. Odluke su oni donijeli, naravno, bez nas. Mi smo bili dosta glasni. Ja sam bio posebno jako glasan zato što je ova druga struja u medijima širila mnoge dezinformacije o tome šta se stvarno dešavalо, pa sam ja bio u jednom jutarnjem programu i onda sam fino sve rekao jer uvijek volim da kažem onako otvoreno šta treba. I kad sam izašao iz studija kaže mi urednica: "Au, kako si danas bio oštar!" A ja kažem: "Ko ti je kriv što me puštaš uživo u program?"

Jednostavno, političari su ti koji tu, nažalost, na kraju donose odluku. Mi bismo voljeli, kao lingvisti, da možemo mi da odlučujemo. Oni

se nama neće miješati u sintaksu, morfologiju, te stvari, ali definitivno ovo pitanje naziva jezika, to je sigurno tako.

Što se tiče Novosadskog dogovora, iskreno mislim da su to radili ozbiljni ljudi i ozbiljni lingvisti i da smo imali zaista jedan dobar standard na koji i danas možemo da se pozivamo. U nedostatku dobrog standarda u Crnoj Gori, uvijek upućujem studente upravo da se osvrnu na taj standard, da poštaju taj standard jer je on zaista primjenljiv. Taj standard definiše da je jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedinstven, da se razvija oko dva središta, Beograda i Zagreba, da ima dva izgovora, ijekavski i ekavski, kao i da u nazivu treba istaknuti oba njegova dijela – srpski i hrvatski. Kao što je Jagoda već rekla, tu se pominje i bosansko-hercegovački izraz i crnogorska podvarijanta itd. Tako da, čini mi se da ništa tu nije bilo značajno zanemareno. Ono što je bitno jeste da su zaista postojale istočna i zapadna varijanta. Dakle, poštovani su i ti principi u okviru toga dogovora.

Sada mi pada na pamet naš bivši prorektor. Jednom je rekao: "Pa vidiš kakve su ove svađe oko jezika i šta se ovdje dešava, trebali smo mi bar u Crnoj Gori da ih sve zeznemo i da zadržimo srpskohrvatski".

PITANJE IZ PUBLIKE #14: Samo sam htjela napomenuti, kao dijalektolog, dakle, da su ta četiri današnja i onaj prijašnji standard svi na istoj osnovici. To je istočnohercegovački novoštokavski jekavski dijalekt, i on je izabran zato što se govorio na teritoriji svih republika. On je osnovica na koju su išle nadgradnje. Kad se govori o standardu, mora se uvijek razlikovati ta osnovica i nadgradnja. Oni su imali različite kulturne nadgradnje i radi toga možemo danas govoriti o tome.

Htjela bih se sad samo malo udaljiti od teme, ako mogu. Apropo ovih medija koji dezinformiraju i kako dovoljno puta ponovljena laž može postati nešto kao činjenica. Nedavno sam davala jednu izjavu o sveučilištu za „Večernji list“. Novinarka me je uredno pitala: „Što vi mislite danas o položaju religije, s obzirom da je bila zabranjena u prošlom sistemu?“. Ja sam rekla: „Odakle vam taj podatak? To nije točno“. Ona je rekla: „Vi ste premladi, vi se toga ne sjećate“. Ta religija ne da nije bila zabranjena, nego su imali socijalno, zdravstveno, mirovinu

i slično. Znači, te stvari ljudi ne znaju i kada im dovoljno puta ponovite neku takvu ludoriju, da je „patika“ srpska riječ, jednostavno, ljudi koji su laici vjeruju. Stvara se jedna kultura "stručnjaka". Kao – vi ništa ne znate, vjerujte ovim stručnjacima. A ti stručnjaci u stvari nisu uopće stručni, nego su samo izabrani i postavljeni tu. Netko je došao i rekao: "Samardžija je stručnjak" i sad je on automatski stručan. Pitanje je koliko je to u samoj lingvističkoj zajednici. Evo, ovdje imamo živuće dokaze da stručnjaci na drugačiji način razmišljaju. Hvala.

RANKO BUGARSKI: Hvala vam.

Meni je žao što ovu vrlo živu diskusiju moram da prekinem, ali mi smo već dobrano prebacili predviđeno vreme.

Zahvaljujem se svim učesnicima koji sede oko mene. Zahvaljujem se svima vama što ste došli na ovu tribinu, svima vama koji ste govorili i svima koji ste slušali.

Hvala.

(Kraj tonskog snimka.)